

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ &
ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟ
ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ**

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΚΟΖΑΝΗΣ

**ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΧΗΡΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ
ΑΜ: 2015068**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΔΡΑΚΑΚΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

ΕΞΕΤΑΣΤΡΙΑ: ΚΑΒΒΑΔΙΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ

**ΚΕΡΚΥΡΑ
2021**

Στους γονείς μου,

Γρηγορία & Νίκο

Πίνακας περιεχομένων

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	4
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
ABSTRACT	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ	9
1.1 Η Πολιτική της Ελλάδας την Περίοδο του Μεσοπολέμου.....	9
1.2 Η Εκπαίδευση στη Διάρκεια του Μεσοπολέμου στην Ελλάδα.....	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ	19
2.1 Η Ελλάδα την Περίοδο της Κατοχής.....	19
2.2 Η Πολιτική της Ελλάδας την Περίοδο της Κατοχής.....	20
2.3 Η Εκπαίδευση την Περίοδο της Κατοχής στην Ελλάδα	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΣΤΗΝ ΚΟΖΑΝΗ	28
3.1 Ο Πολιτισμός της Κοζάνης στο Μεσοπόλεμο	28
3.2 Η Εκπαίδευση την Περίοδο του Μεσοπολέμου στην Κοζάνη	32
3.2.1 Περίοδος 1912 - 1922.....	32
3.2.2 Περίοδος Δικτατορίας Πάγκαλου	34
3.2.3 Εκπαιδευτική Πολιτική Οικουμενικής Κυβέρνησης	35
3.2.4 Εκπαιδευτική Πολιτική Βενιζέλου	36
3.3.1 Η Εκπαίδευση την Περίοδο της Γερμανικής Κατοχής	39
3.3.2 Αναλυτικό & Ωρολόγιο Πρόγραμμα	42
3.3.3 Σχολικό Έτος 1940 – 1941.....	42
3.3.4 Σχολικό Έτος 1941 – 1942.....	45
3.3.5 Σχολικό Έτος 1943 – 1944.....	47
3.4 Προγράμματα Λοιπών Σχολείων.....	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	51
4.1 Μεσοπόλεμος.....	51
4.1.1 Πολιτισμός	51
4.1.2 Εκπαίδευση	52
4.2 Κατοχή.....	53
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	54
ΕΙΚΟΝΕΣ	56
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου που με τη βοήθεια και τη στήριξή της κατάφερα να βγάλω σε πέρας το ξεχωριστό αυτό ταξίδι και να φτάσω ως το τέλος γεμάτη εφόδια από γνώσεις και εμπειρίες που θα με συνοδεύουν στους επόμενους προορισμούς μου.

Στη συνέχεια θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς όλους τους καθηγητές όλων αυτών των χρόνων αλλά κυρίως τον καθηγητή και επιβλέποντά μου σε αυτή την εργασία Εμμανουήλ Δρακάκη που με υπομονή, επιμονή και πολύτιμη βοήθεια έκανε αυτή τη διαδικασία ξεχωριστή.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία εξετάζει την πολιτική και την εκπαίδευση που υπήρχε στην Κοζάνη κατά την περίοδο του μεσοπολέμου και της Κατοχής. Μεταξύ των άλλων γίνεται αναφορά και σε γεγονότα που έλαβαν χώρα στις συγκεκριμένες περιόδους με στόχο να προσφέρει μια ολοκληρωμένη εικόνα για το θέμα και πραγματοποιείται μια παρουσίαση των αναλυτικών προγραμμάτων και του ωρολογιακού προγράμματος εκείνης της εποχής. Πιο συγκεκριμένα, η διπλωματική χωρίζεται σε 4 κεφάλαια: το πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζει σε γενικές γραμμές την πολιτική και την εκπαίδευση στην Ελλάδα κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, το δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζει την πολιτική και την εκπαίδευση κατά την περίοδο της Κατοχής στην Ελλάδα. Στο τρίτο Κεφάλαιο παρουσιάζεται η εκπαίδευση και η πολιτική της Κοζάνης τόσο κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου και κατά την περίοδο της Κατοχής και στο τελευταίο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της εργασίας χωρισμένα ανά χρονικές περιόδους.

Λέξεις Κλειδιά: Μεσοπόλεμος, Κατοχή, Εκπαίδευση, Πολιτική, Πολιτισμός, Κοζάνη, Ελλάδα

ABSTRACT

The present paper examines the politics and education that existed in Kozani during the interwar period and the occupation. Among other things, reference is made to events that took place during these periods in order to provide a complete picture of the subject and a presentation of the curricula and the timetable of that time is made. More specifically, the thesis is divided into 4 chapters, the first chapter presents the general situation regarding politics and education during the interwar period in Greece, the second chapter presents politics and education during the German occupation in Greece. The third chapter presents the education and politics of Kozani both for the interwar period and that of the occupation and the last chapter presents the conclusions of this thesis for each period.

Key words: Interwar period, Occupation, Education, Politics, Culture, Kozani, Greece

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα διπλωματική διαπραγματεύεται την εκπαίδευση και την πολιτική κατά την διάρκεια του μεσοπολέμου και της Κατοχής που υπήρχε στην Κοζάνη. Ο μεσοπόλεμος, σύμφωνα με την ιστορία, περιλαμβάνει την περίοδο από το 1923 μέχρι και το 1940, δηλαδή ανάμεσα στην Μικρασιατική Καταστροφή και την είσοδο της Ελλάδας στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η ήττα των ελληνικών δυνάμεων στην Μικρά Ασία σήμανε την λήξη μιας δεκαετίας συνεχόμενων πολέμων καθώς και την κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας,¹ έπειτα από ένα αιώνα εδαφικών επεκτάσεων και μεταβολών από τις επαναλαμβανόμενες εναλλαγές και ενσωματώσεις του πληθυσμού.

Η Κατοχή ξεκινά τον Απρίλιο του 1941 μετά την γερμανική εισβολή. Τερματίστηκε όταν αποχώρησαν τα Γερμανικά στρατεύματα από την Ελλάδα το 1944. Σε κάποιες περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα στην Κρήτη και τα λοιπά νησιά, οι γερμανικές φρουρές είχαν μείνει έως τον Μάιο και τον Ιούνιο του 1945. Η φασιστική Ιταλία τον Οκτώβριο του 1940 ενώ είχε επιτεθεί στην Ελλάδα, ηττήθηκε και εν τέλει οπισθοχώρησε, έπειτα από την πίεση του ελληνικού στρατού, στο εσωτερικό της Αλβανίας. Ακολούθησαν τους γερμανούς συμμάχους τους μετά την συνθηκολόγηση. Στην Αθήνα συγκροτήθηκε η φιλογερμανική «κυβέρνηση της Κατοχής».

Η Κοζάνη αποτελεί πόλη της Δυτικής Μακεδονίας με έδρα τον Δήμο Κοζάνης· είναι η πρωτεύουσα και ταυτόχρονα η έδρα της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας. Έχει χτιστεί μεταξύ των οροσειρών του Βερμίου, του Βούρινου² (Μπούρινος) και της Πιερίας 15 χιλιόμετρα βορειοδυτικά της λίμνης Πολυφύτου, σε υψόμετρο 720 μέτρων από την επιφάνεια θάλασσας. Απέχει 120 χιλιόμετρα από την Θεσσαλονίκη και 470 χιλιόμετρα από την Αθήνα.

¹ Η Μεγάλη Ιδέα έχει συνδεθεί με το Αλυτρωτικό κίνημα και τη βασική πολιτική που είχε η Ελλάδα έως την Μικρασιατική Καταστροφή, όπου στόχος να απελευθερωθούν οι περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στις οποίες έζησαν και ζούσαν Έλληνες καθώς και αυτές ή που κατά παράδοση άνηκαν σε αυτούς. Πρόκειται δηλαδή για ένα «αλυτρωτικό» οραματισμό της Ελλάδας, όρο που χρησιμοποίησε - για δημαγωγικούς λόγους - ο συνταγματικός Πρωθυπουργός Ιωάννης Κωλέττης τον 19^ο αιώνα, πάνω στον οποίο στήριξε ολόκληρη την πολιτική του.

² Ονομασία που προέρχεται κατά πάσα πιθανότητα από το προελληνικό «Βαρνούς» που σήμαινε «ύψωμα».

Στο πρώτο κεφάλαιο θα γίνει αναφορά και ανάλυση για την περίοδο του Μεσοπολέμου στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, θα δούμε πως ο ερχομός των προσφύγων μετά τη μικρασιατική καταστροφή έφερε αναστάτωση στην πολιτική, και όχι μόνο, κατάσταση της χώρας. Σημαντικές ήταν οι ποικίλες και συχνές αλλαγές που σημειώθηκαν στις κυβερνήσεις και με το θεσμό της εκπαίδευσης να κλονίζεται κι εκείνος με τη σειρά του. Υπήρξε μια θετική πορεία με την ίδρυση περιορισμένων διδασκαλείων, αλλά με το πέρασμα του χρόνου υπήρξε δυσκολία στο να παραμείνουν ανοιχτά.

Στο δεύτερο κατά σειρά κεφάλαιο θα δούμε την Ελλάδα να μπαίνει στην περίοδο της Κατοχής. Θα γίνει αναφορά και στην «τριπλή» Κατοχή, με Ιταλούς, Γερμανούς και Βούλγαρους να κατέχουν ελληνικά εδάφη, αλλά και στις συνέπειες αυτών των εισβολών σε πολιτική, πολιτισμό και εκπαίδευση.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα αναλυθεί η κατάσταση που υπήρξε στην πόλη της Κοζάνης κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, σε πολιτισμικό και εκπαιδευτικό επίπεδο. Όπως επίσης, με χρονολογική συνέχεια, θα γίνει αναφορά στις δύσκολες καταστάσεις και τις αλλαγές που σημειώθηκαν κατά κύριο λόγο στην εκπαίδευση, μέσα από έρευνα και υλικό που βρέθηκε από την Εφημερίδα του Κράτους, του τοπικού τύπου και από εκθέσεις επιθεωρητών σχολείων, της τότε εποχής.

Με το συγκεκριμένο θέμα έχουν ασχοληθεί και άλλοι ερευνητές και αυτό φαίνεται από τη βιβλιογραφία. Το ξεχωριστό σε αυτή την εργασία είναι πως πέρα από την μελέτη της βιβλιογραφίας, έγινε έρευνα σε αρχείο του τοπικού τύπου αλλά και εγγράφων του Αρχείου Κοζάνης.

Σε αυτό το σημείο να προστεθεί και να ληφθεί υπ' όψιν πως η περίοδος διεξαγωγής της εργασίας συνέπεσε με την παγκόσμια υγειονομική κρίση της πανδημίας του Covid-19. Η κατάσταση αυτή δυσκόλεψε με κάθε τρόπο την ομαλή διεξαγωγή της εργασίας και περιόρισε την έρευνα υλικού, για ευνόητους λόγους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

1.1 Η πολιτική της Ελλάδας την περίοδο του Μεσοπολέμου

Στο ξεκίνημα της δεκαετίας του 1920 η Ελλάδα έλαβε μέρος στην μικρασιατική εκστρατεία. Στις εκλογές που διεξήχθησαν τον Νοέμβριο του 1920, δόθηκε νίκη στο Λαϊκό Κόμμα και επανήλθε η βασιλεία (με Βασιλιά τον Κωνσταντίνο). Αυτό δεν έφερε την ειρήνη που επιθυμούσε ο λαός. Ο πόλεμος συνεχίστηκε μέχρι το καλοκαίρι του 1922 και κατέληξε με την ήττα και τον ξεριζωμό των μικρασιατών (Καραφύλλης, 2013).

Εκτός από απώλειες που υπέστη ο ελληνικός στρατός κατά την διάρκεια της εκστρατείας, ο άμαχος πληθυσμός των Ελλήνων κατοίκων της Μικράς Ασίας αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την πατρίδα με απώλειες που ήταν τρομακτικές· στην Ελλάδα φθάνουν 1,5 εκατομμύριο πρόσφυγες... Λαός και στρατός βρίσκονται σε αναβρασμό (Ρήγος, 1995). Την συγκεκριμένη κατάσταση εκμεταλλεύθηκαν ανώτεροι αξιωματικοί του στρατού μαζί και το Κόμμα των Φιλελεύθερων και κηρύχθηκε η λεγόμενη «Επανάσταση του '22», η οποία εκθρόνισε τον Βασιλιά Κωνσταντίνο. Έγινε μια μερική μεταρρύθμιση επί των αγροτικών, τιμωρήθηκαν όσοι θεωρήθηκαν υπεύθυνοι για την καταστροφή της Μικράς Ασίας και έτσι εκτονώθηκε η επαναστατική αναταραχή που είχε δημιουργηθεί στα λαϊκά στρώματα.

Σημαντικό ρόλο στις αγροτικές μεταρρυθμίσεις έπαιξαν και οι οργανώσεις των παλιών πολεμιστών. Οι στρατιώτες που γύρισαν στα σπίτια τους από τον πολυετή πόλεμο έπρεπε να αποκατασταθούν. Η συγκεκριμένη μεταρρύθμιση άμβλυε την κατάσταση που υπήρχε. Το στρατιωτικό κίνημα του '22 δεν επέφερε λύση επί των σοβαρών κοινωνικών προβλημάτων της εποχής, ούτε προγραμμάτισε κάποιες θετικές αλλαγές για το μέλλον. Ο αναβρασμός που υπήρχε στο λαό και το επαναστατικό κλίμα συνεχίζονταν και μάλιστα με ολοένα αυξανόμενη ένταση (Λυμπεράτος, 2007).

Ο παλαιοκομματισμός ανασυγκροτήθηκε με γρήγορο ρυθμό. Το μοναρχικό πραξικόπημα έμπνευσης του Στρατηγού Μεταξά αποτυγχάνει με την επέμβαση των στρατηγών Λεοναρδόπουλου και Γαργαλίδη. Ο Μεταξάς αναγκάζεται να δραπετεύσει στο εξωτερικό. Τον Δεκέμβριο του '23 διενεργούνται βουλευτικές εκλογές, που έδωσαν την νίκη στο Κόμμα των Φιλελεύθερων. Τον Ιανουάριο του '24 ο Ελευθέριος Βενιζέλος σχημάτισε μια Κυβέρνηση από την οποία στην συνέχεια

αναγκάστηκε να παραιτηθεί. Την θέση του παίρνει ο Καφαντάρης και εκείνον τον διαδέχθηκε ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, τον Μάρτιο του ιδίου έτους.

Επί Κυβερνήσεως Παπαναστασίου, το 1924, κηρύχθηκε έκπτωτη η δυναστεία Γκλίξμπουργκ, και το νέο πολίτευμα της Ελλάδας εγκαθιδρύθηκε με το δημοψήφισμα κατά το οποίο ο λαός έδωσε την πλειοψηφία υπέρ της δημοκρατίας με το 70% των συνολικών ψήφων.

Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, κατά την παραμονή του δημοψηφίσματος αγωνίστηκε με κάθε δύναμη για να νικήσει η Δημοκρατία. Στα συγκεκριμένα πλαίσια, οι εργαζόμενοι αναγκάστηκαν να οργανώσουν αγώνες για την βελτίωση των συνθηκών εργασίας και των αμοιβών που λάμβαναν. Κατά την διάρκεια της κυβέρνησης Μιχαλακόπουλου (Οκτώβριος 1924 – Ιούνιος 1925) έλαβε χώρα μια σειρά από απεργιακούς αγώνες (Γουναρίδης, 1994). Στην Αθήνα είχε συνέλθει και το αρχικό συνέδριο από τους παλιούς πολεμιστές³.

Ορισμένοι πολιτικοί παράγοντες απέδωσαν τις λαϊκές εξεγέρσεις σε κομμουνιστικό δάκτυλο και έτσι έγινε λόγος για κίνδυνο του καθεστώτος από τον κομμουνισμό. Ο στρατηγός Κονδύλης κατέθεσε παραίτηση επί Κυβέρνησης Παπαναστασίου, επειδή δεν υιοθέτησε την άποψη που είχε ο Πρωθυπουργός σχετικά με τον κομμουνιστικό κίνδυνο. Ίδρυσε το δικό του κόμμα, με ονομασία Εθνικό Ριζοσπαστικό Κόμμα, όπου συμμετείχαν 20 βουλευτές και προχώρησε στην οργάνωση φασιστικών τρομοκρατικών ομάδων (Μαργαρίτης, 2003).

Τη θέση του Αλέξανδρο Παπαναστασίου πήρε ο Σοφούλης Θεμιστοκλής. Ο οποίος αναγκάζεται να απαλλοτριώσει και άλλα τσιφλίκια, υποχωρώντας στις πιέσεις των παλαιών πολεμιστών. Έπειτα από την στάση του πολεμικού ναυτικού, ο Σοφούλης κατέθεσε την παραίτηση του και τον διαδέχτηκε ο Ανδρέας Μιχαλακόπουλος, του οποίου η θητεία διήρκεσε 8 μήνες.

Στο παθητικό της Κυβέρνησης Μιχαλακόπουλου καταγράφεται η αυθαιρεσία για τον τρόπο που αντιμετώπιζε τα ζητήματα των εργαζόμενων. Δε δέχθηκε να ικανοποιηθούν τα αιτήματα εκείνων που απεργούσαν στον τομέα των σιδηροδρόμων, του ναυτικού, εκείνων που εργαζόταν στον ηλεκτρισμό κ.λπ. Διέταξε την διάλυση

³ Πανελλήνια Ομοσπονδία Παλαιών Πολεμιστών και Θυμάτων Στρατών, ιδρύθηκε το 1924. Ομοσπονδία συλλόγων πολεμιστών Μικράς Ασίας, μετά την έλευση στον ελλαδικό χώρο το Σεπτέμβριο του '22, ιδρύθηκαν σε διάφορες πόλεις της χώρας.

του συμβουλίου των Δημοσίων Υπαλλήλων και διέταξε να ανακριθούν, διότι ένα ανακοινωθέν τους, όπως το χαρακτήρισε, ήταν υβριστικό. Για να καταπνίξει το αγροτικό κίνημα που αναπτυσσόταν με την καθοδήγηση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος, εξαπέλυσε κύμα από μαζικούς διωγμούς κατά του κόμματος, της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος και της Ομοσπονδίας των Παλαιών Πολεμιστών. Πραγματοποιήθηκαν συλλήψεις πολλών στελεχών και μελών του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος καθώς και των εργατικών ενώσεων (Ιατρίδης, 1984).

Τα έτη 1925 – 1930 έχουν χαρακτηριστεί παγκοσμίως ως περίοδος μερικής και προσωρινής σταθεροποίησης αναφορικά με τον καπιταλισμό και ιδίως για την Ελλάδα. Για την χώρα η συγκεκριμένη σταθεροποίηση έγινε με καθυστέρηση, ήταν πιο μικρής διάρκειας και πιο ασταθής εξαιτίας των συνεπειών που υπήρχαν στην οικονομία αλλά και για ποικίλους λόγους. Η άρχουσα τάξη της χώρας, για να δώσει ένα τέλος στην πολιτική αστάθεια, κατέφυγε τον Ιούνιο του 1925 στην εγκαθίδρυση της δικτατορίας του Θεόδωρου Πάγκαλου, με ανοχή και βοήθεια αρκετών πολιτικών κομμάτων. Η δικτατορία Πάγκαλου εξαπέλυσε διωγμό κατά του συνδικαλιστικού και προοδευτικού κινήματος της Ελλάδας. Την συγκεκριμένη περίοδο καταργήθηκε και η μονιμότητα για τους δημόσιους υπαλλήλους.

Για να μπορέσει να αποπροσανατολίσει την δυσφορία που είχε ο λαός, ο Πάγκαλος σχεδίασε να επιτεθεί στην Βουλγαρία εξασφαλίζοντας την συμπαράσταση της Γιουγκοσλαβίας, με την συμφωνία να δοθεί η Θεσσαλονίκη στην Σερβία. Έτσι, ο στρατηγός Κονδύλης οργανώνει στρατιωτικό κίνημα και ανατρέπεται ο Πάγκαλος. Έπειτα από την επικράτηση του κινήματος Κονδύλη, απολύθηκε κάθε πολιτικός κρατούμενος, καθώς και οι εξόριστοι και επανήλθε στη θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας ο ναύαρχος Κουντουριώτης.

Τον Σεπτέμβριο του 1926 εκδηλώθηκε στην περιοχή της Αθήνας στρατιωτικό πραξικόπημα με επικεφαλής τους συνταγματάρχες Ν. Ζερβά και Β. Ντερτιλή. Η λαϊκή κινητοποίηση έγινε η αιτία να αποτύχει το πραξικόπημα. Στην συγκεκριμένη κινητοποίηση είχε πάρει μέρος το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος. Στις 7 Νοεμβρίου 1926 ο Κονδύλης πραγματοποιεί γενικές εκλογές με τον ίδιο να μένει εκτός συμμετοχής. Έπειτα από τις εκλογές, τον Δεκέμβριο του 1926 σχηματίστηκε η

οικουμενική κυβέρνηση όπου είχε πρωθυπουργό τον Α. Ζαΐμη. Η συγκεκριμένη κυβέρνηση διατήρησε την εξουσία της για ενάμιση χρόνο (Χαραλαμπίδης, 2012).

Στη συνέχεια, το Λαϊκό Κόμμα με αρμόδιο τον Π. Τσαλδάρη και η Δημοκρατική Ένωση με αρμόδιο τον Α. Παπαναστασίου αποχώρησαν από την οικουμενική κυβέρνηση, ενώ τα υπόλοιπα κόμματα που έμειναν συνέχισαν ως κυβέρνηση συνεργασίας. Κατά την περίοδο της οικουμενικής κυβέρνησης, το ξένο κεφάλαιο και ιδίως το αγγλικό, ενίσχυσε τις θέσεις που κατείχε με καινούργιες συμβάσεις κράτους όπως για παράδειγμα τις εταιρείες Ούλεν, Πάουερ κ.λπ.

Τον Αύγουστο του 1928 πραγματοποιήθηκαν βουλευτικές εκλογές με σύστημα πλειοψηφίας, και το Κόμμα των Φιλελεύθερων κυριάρχησε, λαμβάνοντας 225 έδρες έναντι των 25 εδρών του Λαϊκού Κόμματος. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος σχημάτισε αμέσως Κυβέρνηση που διήρκεσε 4 έτη. Ο κλονισμός που επήλθε από την παγκόσμια οικονομική κρίση, στην Ελλάδα, το διάστημα του 1929 – 1933, οδήγησε την χώρα σε χρεοκοπία. Η οικουμενική ολιγαρχία, για να καταφέρει να φορτώσει τα βάρη που είχε από την οικονομική κρίση στους εργαζόμενους, ψήφισε ένα αντιδημοκρατικό νόμο γνωστό με την ονομασία «ιδιώνυμο αδίκημα⁴» και μια σειρά από λοιπούς αντιλαϊκούς νόμους.

Με τον συγκεκριμένο νόμο, χαρακτηρίστηκε ως εχθρός του κοινωνικού καθεστώτος κάθε προοδευτικός άνθρωπος που αγωνιζόταν για τα ποικίλα προβλήματα της τάξεώς του. Σύμφωνα με το ιδιώνυμο ξεκίνησαν να διενεργούνται εκτοπίσεις, φυλακίσεις, κ.λπ. Παρά τα θετικά έργα που πραγματοποίησε η κυβέρνηση του Ε. Βενιζέλου τόσο για την εξωτερική πολιτική, με το σύμφωνο της φιλίας με την Τουρκία, όσο και για το εσωτερικό, τα βασικότερα προβλήματα που απασχολούσαν το λαό παρέμειναν άλυτα (Κέδρος, 1983). Μετά την οικονομική κρίση η κατάσταση χειροτέρευσε. Παρουσιάστηκε ανεργία και υπήρξε μεγάλη φορολογία.

Καθώς συνεχίζονταν τα αντιλαϊκά μέτρα, ο Ε. Βενιζέλος προχώρησε σε διάλυση της Ενωτικής Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος, με την αιτιολογία πως «εργάζεται κατά του σημερινού καθεστώτος». Διαλύθηκε η Εργατική Βοήθεια της Ελλάδας όπως και το Εργατικό Κέντρο της Θεσσαλονίκης. Δυο φαντάροι καταδικάστηκαν σε θάνατο για τα κοινωνικά φρονήματά τους στο στρατοδικείο των

⁴ Τον Ιούλιο του 1929 επί κυβερνήσεως Βενιζέλου, ψηφίζεται ένας αντικομμουνιστικός νόμος με τίτλο «περί των μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών», το γνωστό «ιδιώνυμο».

Ιωαννίνων. Τον Ιούλιο του 1931 το Πρωτοδικείο της Αθήνας έπειτα από απόφαση διαλύει την Συνομοσπονδία των Δημοσίων Υπαλλήλων με τον νόμο για τους δημόσιους υπαλλήλους που είχε ψηφιστεί επί κυβέρνησης Βενιζέλου.

Τον Μάιο του 1932 κηρύσσεται πανελλαδική απεργία των τριατατικών⁵, με διάρκεια 4 ημερών. Ακόμη πραγματοποιήθηκε η 24ωρη απεργία των οικονομικών υπαλλήλων, των εργατών που απασχολούνταν στους μύλους, των παραγωγών σταφίδας Πάτρας κ.λπ. Την περίοδο που κυβερνούσε ο Βενιζέλος δεν έλειπαν και τα σκάνδαλα της οικονομίας, όπως για παράδειγμα το σκάνδαλο της νοθείας στο κινίνο. Τον Σεπτέμβριο του 1932 πραγματοποιήθηκαν εκλογές με αναλογική⁶, με τον Βενιζέλο να μην κατακτά την πλειοψηφία. Στις συγκεκριμένες εκλογές το Ενιαίο Μέτωπο Εργατών είχε 10 βουλευτές. Σχηματίστηκε κυβέρνηση από τον Τσαλδάρη του Λαϊκού Κόμματος, σε συνεργασία με τα κόμματα του Μεταξά και του Κονδύλη (Δημητρόπουλος & Ολυμπίτου, 2000).

Η κυβέρνηση του Τσαλδάρη ανατράπηκε από τον Βενιζέλο τον Ιανουάριο του 1933, διότι μπόρεσε με την συνεργασία των λοιπών ηγετών φιλελεύθερης προέλευσης να αποκτήσει την πλειοψηφία στη Βουλή. Έτσι σχηματίστηκε η μεγάλη κυβέρνηση, ενώ διεξήχθησαν ξανά εκλογές, τον Μάρτιο του 1933 με σύστημα πλειοψηφίας. Στις συγκεκριμένες εκλογές το Λαϊκό Κόμμα έλαβε 136 έδρες και το κόμμα του Βενιζέλου έλαβε 110 έδρες.

Ο στρατηγός Πλαστήρας ήθελε με το στρατιωτικό πραξικόπημα να εμποδίσει την εξουσία του Λαϊκού Κόμματος διότι φοβόταν πως το κόμμα θα παλινорθώσει την βασιλεία ενώ θα αποτρεπόταν κάθε αρνητική συνέπεια από το Κόμμα των Φιλελευθέρων λόγω της παραμονής του Λαϊκού Κόμματος στην εξουσία. Το πραξικόπημα όμως απέτυχε και ο Πλαστήρας διέφυγε προς το εξωτερικό.

Η κυβέρνηση Τσαλδάρη, που σχηματίστηκε τον Μάρτιο του 1933 με την συνεργασία του Κονδύλη, ακολούθησε μια αντιλαϊκή πολιτική και ξεκίνησε την προετοιμασία του εδάφους για την παλινόρθωση της βασιλείας. Η θητεία που είχε η κυβέρνηση του Τσαλδάρη συμπίπτει με την άνοδο του φασισμού στη Γερμανία (Χατζηιωσήφ, 2007). Στην Ελλάδα ξεκίνησε να αναπτύσσεται ένα μεγάλο μέτωπο αντιφασισμού. Την

⁵ Εργαζόμενοι που δούλευαν στα Ταχυδρομεία – Τηλεφωνεία – Τηλεγραφεία, (Από το φύλλο του «Ριζοσπάστη» στις 20-5-1932).

⁶ Απλή αναλογική: εκλογικό σύστημα κατά το οποίο το εκλέγον κόμμα λαμβάνει σχεδόν όσες θέσεις αντιστοιχούν στο ποσοστό που πήρε στις εκλογές.

συγκεκριμένη εποχή δημοσιεύθηκε ο πεντάχρονος απολογισμός που είχε η τρομοκρατία εις βάρος του κινήματος των εργατών και του προοδευτικού κινήματος, έπειτα από την ψήφιση του ιδιώνυμου της κυβέρνησης του Βενιζέλου το 1929.

Ο απολογισμός αναφέρει πως δολοφονήθηκαν 27 εργάτες και αγρότες, πραγματοποιήθηκαν 13.050 συλλήψεις και καταδικάστηκαν 2.400 συλληφθέντες σε πολυετή φυλάκιση και σε εξορίες. Στον πειθαρχικό ουλαμό Καλπακίου στάλθηκαν 54 στρατιώτες. Βασανίστηκαν 300 πολίτες και τραυματίστηκαν 305, 160 συγκεντρώσεις απαγορεύτηκαν, 128 διαλύθηκαν με βία και οι επιδρομές σε γραφεία, σωματεία κ.λπ. έφτασαν τις 138.

Τον Μάρτιο του 1935 οι δημοκρατικοί αξιωματικοί που είχαν επηρεαστεί από το Κόμμα των Φιλελεύθερων διενέργησαν ένα στρατιωτικό κίνημα με σύνθημα την υπεράσπιση της δημοκρατίας, η οποία υποστήριζαν πως κινδύνευε από την κυβέρνηση των Τσαλδάρη – Κονδύλη. Τα σφάλματα που διεπράχθησαν στην πορεία του κινήματος οδήγησαν στην αποτυχία. Η συγκεκριμένη αποτυχία υπήρξε αφετηρία για τον διωγμό του στρατού και των δημόσιων υπηρεσιών. Η άρση της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων απέλυσε ή μετάθεσε χιλιάδες δημόσιους υπαλλήλους. Για άλλη μια φορά η διαμάχη ανάμεσα στα δυο μεγάλα πολιτικά κόμματα, έγινε αιτία να βασανιστεί ο λαός όπως είχε συμβεί και στο παρελθόν (Λυμπεράτος, 2007).

Τον Ιούνιο του 1935 πραγματοποιήθηκαν εκλογές με το σύστημα της πλειοψηφίας σε μια ατμόσφαιρα τρομοκρατίας και καλπονοθείας. Η πλειοψηφία ήταν στην αντιβενιζελική παράταξη, και το Ενιαίο Μέτωπο Εργατών είχε το 9,59% από τους ψήφους, χωρίς να υπάρξει κάποια βουλευτική έδρα. Τον Οκτώβριο του 1935 στοιχεία του Λαϊκού Κόμματος, τα οποία προσεταιρίστηκαν τον Κονδύλη, περιθωριοποίησαν τον Παναγή Τσαλδάρη και σχηματίστηκε εκ νέου κυβέρνηση, με Πρωθυπουργό τον Κονδύλη, που ήταν αντιβασιλιάς, αφού καταργήθηκε η δημοκρατία. Ο Κονδύλης προκήρυξε ένα δημοψήφισμα για την επαναφορά της μοναρχίας που θα γινόταν τον Νοέμβριο του 1935 (Χουλιάρας, 2003).

Πριν από το δημοψήφισμα διενεργήθηκαν μαζικές συλλήψεις και εκτοπίσεις αξιωματικών και λοιπών δημοκρατικών πολιτών. Συνελήφθησαν και εξορίστηκαν αρχηγοί από τα αστικά δημοκρατικά κόμματα, όπως για παράδειγμα ο Καφαντάρης, ο Παπαναστασίου, ο Παπανδρέου κ.λπ. Τον Νοέμβριο του 1935 πραγματοποιήθηκε δημοψήφισμα για να έρθει ξανά ο βασιλιάς εντός του καθεστώτος της τρομοκρατίας.

Παρά την αποχή του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος και των λοιπών αστικών κομμάτων της δημοκρατίας, είχαν ψηφίσει 1.527.714, δηλαδή ήταν περίπου 400.000 περισσότεροι από εκείνους που είχαν ψηφίσει το 1928, το 1932 και το 1933 που συμμετείχαν όλα τα κόμματα.

Έπειτα από την επάνοδο του βασιλιά Γεωργίου, χορηγήθηκε γενική αμνηστία για τους πολιτικούς κρατούμενους και για τους φυλακισμένους. Τον Ιανουάριο του 1936 διενεργήθηκαν εκλογές με κυβέρνηση τον Δεμερτζή, με απλή αναλογική. Οι συγκεκριμένες εκλογές δεν έδωσαν σε κανένα κόμμα την απόλυτη πλειοψηφία και σχηματίστηκε κυβέρνηση με τον Δεμερτζή με την ανοχή των κομμάτων της πολιτικής. Για να πραγματοποιηθεί η εκλογή του προέδρου της Βουλής διότι κανένα από τα κόμματα δεν διέθετε την πλειοψηφία απόλυτα, το Κόμμα των Φιλελεύθερων υπέγραψε συμφωνητικό με το Παλλαϊκό Μέτωπο που διέθετε 16 βουλευτές.

Σύμφωνα με το συγκεκριμένο συμφωνητικό, το Παλλαϊκό Μέτωπο είχε αναλάβει την υποχρέωση να υποστηρίξει τον υποψήφιο των Φιλελεύθερων για το αξίωμα του προέδρου που σχημάτισαν με την συμμετοχή των Φιλελεύθερων. Το συγκεκριμένο Κόμμα είχε αναλάβει την υποχρέωση, έπειτα από τον σχηματισμό της κυβέρνησης, να λύσει τα προβλήματα που προβλεπόταν με βάση το συμφωνητικό για να βελτιωθεί το βιοτικό επίπεδο του κάθε εργαζομένου, να κατοχυρωθεί και να αναπτυχθεί η δημοκρατική ελευθερία και η ομαλή πορεία της δημοκρατίας. Μετά τον αιφνίδιο θάνατο του Δεμερτζή, ο Μεταξάς ανέλαβε πρόεδρος της Κυβέρνησης (Μαργαρίτης, 2005).

Η Κυβέρνηση εκείνη έλαβε μια σειρά από αντιλαϊκά μέτρα, τα οποία ξεσήκωσαν ένα κύμα από απεργίες και διαδηλώσεις των εργαζομένων, με σκοπό να ικανοποιηθούν τα αιτήματά τους.

1.2 Η εκπαίδευση στη διάρκεια του Μεσοπολέμου στην Ελλάδα

Οι δάσκαλοι πρωτοεμφανίστηκαν ως γραμματοδιδάσκαλοι, το 1892 έγιναν υποδιδάσκαλοι και επήλθαν σε πτυχιούχους δημοδιδασκάλους. Υπήρχαν δάσκαλοι που ήταν μη πτυχιούχοι, ακόμη και εκείνοι που ήταν διορισμένοι σύμφωνα με την ένορκη κατάθεση δυο μαρτύρων. Τα διδασκαλεία πέρασαν από ποικίλα στάδια, μέχρι να φτάσουν στην κατάσταση που επικρατούσε στο μεσοπόλεμο. Από το ξεκίνημα της σύστασης του κράτους της Ελλάδας έγινε το Προκαταρκτικό Διδασκαλείο, το

οποίο δεχόταν απόφοιτους της δεύτερης τάξης του σχολείου της Ελλάδας (Μπουζάκης, 2003).

Το 1878 ιδρύθηκε το διδασκαλείο της δημοτικής εκπαίδευσης αρρένων με έδρα την Αθήνα. Ήταν τριτάξιο και δεχόταν απόφοιτους γυμνασίου. Ιδρύθηκαν τρία όμοια διδασκαλεία αλλά έκλεισαν το 1905. Το 1914 ιδρύθηκαν επτά τριτάξια διδασκαλεία τα οποία δεχόταν απόφοιτους από την δεύτερη τάξη του τετρατάξιου γυμνασίου. Ιδρύθηκαν κάποια μονοτάξια διδασκαλεία που δεχόταν απόφοιτους γυμνασίου. Το 1924 διατηρήθηκαν τα μονοτάξια και τα υπόλοιπα έγιναν πεντατάξια ή εξατάξια. Το 1929 καταργήθηκαν τα διδασκαλεία που ήταν μονοτάξια. Ιδρύθηκαν παιδαγωγικές ακαδημίες, που παρείχαν τη δυνατότητα να φοιτήσουν και οι απόφοιτοι του γυμνασίου (Κυπριανός, 2004). Το 1922 θεσπίστηκε το δικαίωμα να μετεκπαιδευονται οι δάσκαλοι για δυο έτη στο πανεπιστήμιο έπειτα από εξέταση, ο αριθμός όμως ήταν περιορισμένος.

Κανένα κτίριο δεν είχε ανεγερθεί από την περίοδο του Καποδίστρια μέχρι και το έτος 1895. Από το έτος 1895 μέχρι και το έτος 1910 ανεγέρθηκαν 444 κτίρια. Από το έτος 1910 μέχρι και το έτος 1920 ανεγέρθηκαν μονάχα 54 κτίρια και πολλά σχολεία έκλεισαν λόγω της έλλειψης που υπήρχε σε δασκάλους. Όσα παιδιά γράφτηκαν στην πρώτη τάξη μονάχα το 1/40 κατάφερε να φτάσει στην έκτη τάξη. Τα έτη 1929 – 1930 ήταν εγγεγραμμένοι 200.379 μαθητές στην πρώτη τάξη και μέχρι την έκτη έφθασαν μονάχα 4.931. Η αναλογία που υπήρχε ανάμεσα σε δασκάλους και μαθητές ήταν 1 δάσκαλος για 58 μαθητές.

Τον Ιανουάριο του 1931 έως και τον Δεκέμβριο του 1931 λειτούργησαν για πρώτη φορά μονάχα 69 καινούργια σχολεία σε όλη την Ελλάδα. Το μειωμένο επίπεδο μόρφωσης που υπήρχε στην Ελλάδα το 1928 ήταν 25,87% για τους άνδρες και 63,48% για τις γυναίκες. Οι δάσκαλοι ήταν αρκετά παραμελημένοι και η νοσηρότητα μεταξύ τους ήταν μεγάλη. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως οι αναρρωτικές άδειες των λειτουργών που αφορούσαν την δημοτική εκπαίδευση το έτος 1927 αυξήθηκαν εξαιτίας της φυματίωσης (Ευαγγελόπουλος, 1998).

Για το διάστημα 1928 – 1936 επί της κυβερνήσεως ήταν τα δυο μεγάλα αστικά κόμματα, δηλαδή το Λαϊκό Κόμμα και το Κόμμα των Φιλελευθέρων. Η κύρια κατεύθυνση που είχε η εκπαιδευτική πολιτική και από τα δυο κόμματα ήταν,

σύμφωνα με τα έργα τους, οι μεγάλες οικονομικές επιβαρύνσεις από την εκπαίδευση. Ο τότε υπουργός παιδείας Βενιζέλος Γόντικας, θεώρησε πως ήταν μεγάλη δαπάνη η προαγωγή των 2.000 δημοτικών σχολείων. Ακόμη, στον προϋπολογισμό του έτους 1929 αντί να αυξηθούν οι πιστώσεις για να καλυφθούν οι βασικές ανάγκες, σημειώθηκε μείωση των συγκεκριμένων πιστώσεων.

Από το έτος 1920 έως και το έτος 1928 δημιουργήθηκαν 976 κοινοτικά κτίρια σχολείων. Με το δάνειο της κυβέρνησης του Βενιζέλου έγινε ανέγερση περίπου 3.000 σχολικών κτιρίων για τα έτη 1928 μέχρι 1932. Το έτος 1932 υπήρχαν 8.194 σχολεία δημοτικού και νηπιαγωγεία εκ των οποίων μονάχα τα 2.474 στεγαζόταν σε σχολικά κτίρια του κράτους. Τα υπόλοιπα ήταν ενοικιασμένα και τα κτίρια χαρακτηρίστηκαν ως ανθυγιεινά (Χατζηστεφανίδης, 1990).

Κατά την περίοδο του μεσοπολέμου οξύνθηκε ξανά η πάλη της εφαρμογής των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων όπου αντιμαχόταν οι ποικίλες κυβερνήσεις. Μια χαρακτηριστική εκδήλωση ήταν η στάση από το επίσημο κράτος σχετικά με τα Μαρασλειακά γεγονότα. Η δημοτική γλώσσα δεν ήταν εδραιωμένη στο δημοτικό. Η δημοτική εκπαίδευση δεν είχε απαλλαγεί της κηδεμονίας για την μέση εκπαίδευση και έμεινε για πολλά χρόνια το αίτημα της κατάργησης των σχολείων της Ελλάδας, ενώ των περισσότερων κλασσικών γυμνασίων έμεινε απραγματοποίητο (Κάτσικας & Θεριανός, 2004).

Η οργάνωση της παιδείας ήταν ακόμη ολιγαρχική. Το επίσημο κράτος είχε την πεποίθηση πως ο λαός για να μπορέσει να ζήσει δεν χρειάζεται κάποια επαγγελματική προετοιμασία, ούτε κάποια σοβαρή μόρφωση, γενικώς. Για τις τάξεις που ήταν εύπορες υπήρχαν και τα ιδιωτικά σχολεία. Εκεί οι γνώσεις που μετέδιδαν στους μαθητές ήταν επαρκείς. Το αναλυτικό πρόγραμμα παρέμεινε ίδιο μέχρι το έτος 1913. Οι δάσκαλοι πρόβαλαν πάντοτε το αίτημα για την αυτοδιοίκηση και για την αποκέντρωση. Μονάχα το αίτημα των αιρετών εκπροσώπων επί του εκπαιδευτικού συμβουλίου είχε υιοθετηθεί. Γενικά το προσωπικό που υπήρχε στην δημοτική εκπαίδευση ήταν ασυγχρόνιστο.

Ο νόμος που υποχρέωνε την φοίτηση στο σχολείο δεν είχε εφαρμογή και αρκετά παιδιά δεν πήγαιναν στο σχολείο. Η αναλογία που υπήρχε αναφορικά με τους μαθητές για κάθε δάσκαλο ήταν μεγάλη. Στα σχολεία έλειπαν ακόμη και τα εποπτικά

μέσα καθώς και τα θρανία. Όσο διήρκησε η θητεία του Παπανδρέου ο προϋπολογισμός για τα έτη 1930 – 1931 προέβλεπε αρκετές δαπάνες σχετικά με την εκπαίδευση, που σήμαινε, οικονομία έναντι των μισθών των δασκάλων, για την ίδρυση και την προαγωγή των σχολείων (Τζανή & Παμουκτσογλου, 1998).

Η κυβέρνηση Τσαλδάρη ακολούθησε την πολιτική της κατάργησης των τριών εκπαιδευτικών συμβουλίων, την συμπλήρωση του εποπτικού συμβουλίου με μητροπολίτη και ακόμη δυο εξεχόντων πολιτών, την ίδρυση του ανώτατου συμβουλίου που το αποτελούσαν, ο αρχιεπίσκοπος της Αθήνας, 2 καθηγητές πανεπιστημιακού επιπέδου και 3 εκπαιδευτικοί και τέλος, την δημοτική γλώσσα στο σχολείο. 760 από τα μονοτάξια σχολεία ήταν κλειστά, διότι δεν μπορούσαν να διοριστούν δάσκαλοι και οι αδιόριστοι ήταν 2.500 καινούργιοι δάσκαλοι (Καλεράντε, 2011).

Έπειτα από το στρατιωτικό πραξικόπημα τον Μάρτιο του 1925 οι οικονομικές επιβαρύνσεις από την εκπαίδευση εξακολούθησαν να υπάρχουν και οι θέσεις των σχολείων που ήταν κενές αυξάνονταν, οι δάσκαλοι που ήταν αδιόριστοι ματαίως περίμεναν έγκριση για την πίστωση των διορισμών και οι προαγωγές του σχολικού τομέα είχαν καθυστέρηση. Άρθηκε η μονιμοποίηση των δημόσιων υπαλλήλων και οι μεταθέσεις καθώς και οι απολύσεις των δασκάλων. Κατά την δικτατορία του Μεταξά η εκπαίδευση πήγαινε προς τα πίσω, ιδίως η δημοτική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

2.1 Η Ελλάδα την περίοδο της Κατοχής

Το ξεκίνημα του δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου βρίσκει τους ηγέτες της πολιτικής σε αδράνεια από το καθεστώς του Μεταξά και τον δικτάτορα να καταβάλει προσπάθειες για την ισορροπία μεταξύ της συμπάθειάς του για τις κυβερνήσεις του Μουσολίνι και του Χίτλερ αλλά και της αντιμετώπισης της Βρετανίας σαν προστάτιδα της Ελλάδας (Ιατρίδης, 1984). Προσπάθησε στην αρχή να διατηρήσει μια ουδέτερη σχέση με τη Βρετανία έπειτα από τον τορπιλισμό της «Ελλης» στην Τήνο τον Αύγουστο του 1940, αλλά μετά από το τηλεσίγραφο που έδωσε η Ιταλία τον Οκτώβριο του 1940 η απάντηση ήταν άμεση και ξεκίνησε ο πόλεμος και στην Ελλάδα (Clogg, 1984).

Έως την άνοιξη του 1941, οι δυνάμεις της Ελλάδας έπρεπε να αντιμετωπίσουν μονάχα την Ιταλία στο Αλβανικό μέτωπο, δεν κατάφεραν μόνο να αναχαιτίσουν την εισβολή αλλά προέλασαν εντός της Αλβανίας με απειλές για απόθεση των Ιταλών στην Αδριατική (Ιατρίδης, 1984). Οδηγήθηκαν σε αποτυχία με την ανοιξιάτικη επίθεση όπου είχε προετοιμάσει ο Μουσολίνι (Βόγλης, 2010).

Έπειτα από το θάνατο του Μεταξά τον Ιανουάριο του 1941 και με την ανάκτηση πρωτοβουλίας από τον βασιλιά Γεώργιο Β', στην Ελλάδα έφθασε η βρετανική δύναμη με περίπου 50.000 άτομα, για να βοηθήσει και να αποκρούσει την αναμενόμενη επίθεση της Γερμανίας. Οι Γερμανοί είχαν εκδηλώσει την επίθεση από την Βουλγαρία και την Γιουγκοσλαβία τον Απρίλιο του 1941 και οι Έλληνες συνάμα με τους Βρετανούς δεν κατάφεραν να συντονιστούν στον αγώνα τους (Ιατρίδης, 1984).

Κατέρρευσε το μέτωπο και ο Τσολάκογλου που ήταν αντιστράτηγος, χωρίς να συμφωνήσει ο αντιστράτηγος Παπάγου και ο βασιλιάς, υπέγραψε 3 πρωτόκολλα για την παράδοση του στρατού της Ελλάδας, με το τρίτο να είναι η οριστική συνθηκολόγηση στη Θεσσαλονίκη τον Απρίλιο. Το πιο ταπεινωτικό ήταν η παράδοση στην Ιταλία, που γλύτωσαν την ήττα λόγω της παρέμβασης που πραγματοποίησε η Γερμανία (Λυμπεράτος, 2007). Ο στρατός των Γερμανών κατέλαβε την Αθήνα στις 27 Απριλίου και προς το τέλος Μαΐου πραγματοποιήθηκε και η κατάληψη της

Κρήτης, εκεί χρειάστηκε να ρίψουν αλεξίπτωτα για την επιχείρηση «Ερμής» (Φλάισερ, 2009).

Ο βασιλιάς και η κυβέρνηση, πρόλαβαν να αποχωρήσουν από την Ελλάδα, η οποία βρέθηκε σε μια «τριπλή» Κατοχή. Η Ιταλία, προσδοκούσε να έχει οικονομικό όφελος και είχε βλέψεις για τα εδάφη, ενώ πήρε στον έλεγχο της το πιο μεγάλο μέρος της Ελλάδας. Οι Γερμανοί αρκέστηκαν στην Κατοχή κάποιων περιοχών που θεωρήθηκαν στρατηγικές, δηλαδή την Αθήνα, τον Πειραιά, την Θεσσαλονίκη, την Κεντρική Μακεδονία, το πιο μεγάλο μέρος της Κρήτης, ορισμένα νησιά και μια λωρίδα των ελληνοτουρκικών συνόρων του Έβρου. Στη Βουλγαρία, έπειτα από το τέλος του πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου επικράτησε ένα πνεύμα αναθεωρήσιμου, βρέθηκε η ευκαιρία να ικανοποιηθούν τα σχέδια επέκτασης. Δεν αρκέστηκε στην Κατοχή της Θράκης, της Ανατολικής Μακεδονίας και τα νησιά Θάσος και Σαμοθράκη, όμως με την εφαρμογή της πολιτικής του εκβουλγαρισμού των θεσμών, ιδίως της εκκλησίας και της εκπαίδευσης, ανάγκασε 150.000 Έλληνες να προσφύγουν σε περιοχές της Βόρειας Ελλάδας. Συγχρόνως, εγκατέστησε πληθυσμό σε περιοχές οι οποίες είχαν εκκενωθεί από τους Βούλγαρους, αλλοιώνοντας την συνθήκη της περιοχής (Βόγλης, 2010) (Φλάισερ, 2009).

2.2 Η πολιτική της Ελλάδας την περίοδο της Κατοχής

Η Γερμανία δεν είχε ακολουθήσει ένα ενιαίο μοντέλο για την διοίκηση όλων των χωρών που είχε στην Κατοχή της. Κάποιες προσαρτήθηκαν και εντάχθηκαν στο Ράιχ, άλλες ήταν ως προτεκτοράτα και σε κάποιες, όπως στην Ελλάδα, επιβλήθηκε πολιτική και στρατιωτική διοίκηση (Βόγλης, 2010). Προς τα τέλη Απριλίου το έτος 1941, έπειτα από αρκετές διαβουλεύσεις μεταξύ των 3^{ων} δυνάμεων της Κατοχής και της Ελλάδας (Φραδέλλος, 2007), ανέλαβε ηγεσία η «Ελληνική Πολιτεία», όπου αντικατέστησε την Βασιλεία της Ελλάδας (Λυμπεράτος, 2007). Πρώτη κυβέρνησης Κατοχής με τον Τσολάκογλου.

Η συγκεκριμένη κυβέρνηση και οι δυο επόμενες θεωρήθηκαν από τον ελληνικό λαό ως δωσίλογες, ένας χαρακτηρισμός που μέχρι ένα βαθμό δικαιολογείται από το γεγονός της συνεργασίας που υπήρχε ανάμεσα στις δυνάμεις του Άξονα, στην αδυναμία για αυτενέργεια και την ενεργή υποστήριξη των κατακτητών, ιδίως για την αντιμετώπιση της Αντίστασης (Φραδέλος, 2007). Ιδίως για τον Τσολάκογλου σαν

«Έλληνας Κούισλινγκ» φαίνεται να υποστηρίζεται στην προθυμία που υπήρχε να δημιουργήσει μια κυβέρνηση έπειτα από την υπογραφή της συνθήκης, με υποχρέωση να περιφρουρήσει το κράτος της Ελλάδας και να υπερασπίσει την ακεραιότητα του εδάφους, κυρίως απέναντι στις βλέψεις της Βουλγαρίας (Φλάισερ, 2009) (Βόγλης, 2010).

Ο δημόσιος λόγος από τις κυβερνήσεις της Κατοχής είχε γνώρισμα εθνικού λόγου, γεγονός που σε αρχική ανάγνωση μοιάζει παράδοξο, βέβαια υπάρχει η δυνατότητα ερμηνεύσης. Στην αρχική περίοδο χρειαζόταν να βρεθεί ένας τρόπος επικοινωνίας της νέας κυβέρνησης με τον λαό και να πειστεί πως η συνεργασία ανάμεσα στους κατακτητές ήταν εθνικό καθήκον. Με αυτό τον τρόπο, απαξιωνόταν το πολιτικό και το πολιτειακό προηγούμενο καθεστώς και υποβαθμιζόταν ο χαρακτήρας που είχε η Κατοχή. Οι ευθύνες για την ήττα ήταν προς την εξόριστη κυβέρνηση και τον βασιλιά όπου είχαν εγκαταλείψει την Ελλάδα.

Η δεύτερη περίοδος του κυβερνητικού λόγου είχε ως κυρίαρχα, την επισιτιστική και την κοινωνική κρίση. Το συγκεκριμένο πρόβλημα πήρε κοινωνικές διαστάσεις, αφού οι πληθυσμοί των αγροτών αρνούσαν να συμμορφωθούν πάνω στα κυβερνητικά μέτρα. Η κυβέρνηση ζήτησε τη νομιμοφροσύνη καθώς και τη βοήθεια από το λαό για να μπορέσει να αντιμετωπίσει την κρίση. Ήταν η μοναδική που κατάφερε να διερμηνεύσει το συμφέρον και απαιτούσε πειθαρχία. Σε εκείνους ,συγκαταλέχθηκαν οι μαυραγορίτες, οι αγρότες που ήταν απείθαρχοι και οι δημόσιοι υπάλληλοι που απεργούσαν.

Οι αρχικοί στοχοποιήθηκαν και απειλήθηκαν με τιμωρία, για παραδειγματισμό , αυτό είχε ως συνέπεια να αδυνατεί η κυβέρνηση να αντιμετωπίσει την κρίση. Οι δεύτεροι δεν απέσυραν την καταδίκη αφού η κυβέρνηση δεν ήθελε να έρθει αντιμέτωπη με τα στρώματα της υπαίθρου. Με αυτό τον τρόπο οι καταγγελίες στράφηκαν προς κάποιους αδιόρθωτους που κατάφεραν να παρασύρουν τους λοιπούς. Οι δημόσιοι υπάλληλοι που απεργούσαν αποτέλεσαν μια περίπτωση αρκετά ιδιαίτερη, από την στιγμή που οι κινητοποιήσεις ξεκίνησαν με την έναρξη αποστολής της παροχής βοήθειας από τον Ερυθρό Σταυρό.

Βασικό τους μέλημα ήταν να αντιμετωπιστεί η συρρίκνωση της αξίας που είχαν οι μισθοί από τις διεκδικήσεις της αύξησης και η κυβέρνηση τους κατηγορούσε πως

απειθαρχούσαν και διατάρασσαν την εθνική ενότητα, τη στιγμή που οι συνθήκες για την αντιμετώπιση της κρίσης είχαν αρχίσει να βελτιώνονται. Από την στιγμή που αποτέλεσαν κομμάτι για τον μηχανισμό του κράτους, οι κυβερνώντες θεώρησαν δύσκολη την ρήξη και για αυτό το λόγο τα πυρά στράφηκαν προς τα αντεθνικά στοιχεία σαν υποκινητές κινητοποίησης. Η ίδια στάση υιοθετήθηκε και με την κυβέρνηση Λογοθετόπουλου, που ακολούθησε, μόνο που εκείνη τους ονόμασε υποκινητές (Φραδέλλος, 2007).

Η τρίτη περίοδος άρχισε όταν στην εξουσία βρισκόταν ο Ράλλης . Στο προσκήνιο υπήρξε ο αντικομμουνισμός, από την στιγμή που ο κίνδυνος για την πείνα είχε παρέλθει και ο επισιτισμός για την χώρα είχε πλέον επιτευχθεί με την βοήθεια της Σουηδίας και της Ένωσης για Βοήθεια στην Ελλάδα. Αρκετοί προπολεμικοί πολιτικοί και ένα μεγάλο μέρος του αστικού κόσμου ανησυχούσαν για την ενίσχυση του αριστερού κινήματος αντίστασης και της νίκης των σοβιετικών στρατευμάτων τον Φεβρουάριο του έτους 1943 στο Στάλινγκραντ.

Η κυβέρνηση από την στιγμή που υπήρχε επάρκεια μέσων με την εκπροσώπηση των συμφερόντων για τις σημαντικές κοινωνικές ομάδες, και ενώ έβλεπε το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο να έχει απειλητική ανάπτυξη, είχε σαν προτεραιότητα να διατηρηθεί η τάξη. Αντίθετα με τους προκατόχους που δεν απευθύνθηκαν σε κάθε πολίτη αλλά σε όσους πειθαρχούσαν, και ζητούσαν τη νομιμοφροσύνη για να μπορέσουν να πετύχουν την τάξη. Στο πρωτοχρονιάτικο διάγγελμα, ο πρωθυπουργός κατηγόρησε όλους εκείνους που είχαν υιοθετήσει το προσωπείο του ελευθερωτή και επιβουλεύονταν την ενότητα της Ελλάδας. Έπειτα κατήγγειλε την κυβέρνηση που είχε εξοριστεί για να συνεργαστεί με τους κομμουνιστές του Συνεδρίου του Λιβάνου, το έτος 1944 και συγκεκριμένα τον Μάιο, υποστηρίζοντας την αντίθεση του λαού (Φραδέλλος, 2007).

Μπορεί ο λόγος που είχαν οι κυβερνήσεις της Κατοχής να ήταν εθνικός, βέβαια τα έργα τους είχαν πληγώσει ανεπανόρθωτα το λαό της Ελλάδας και προετοίμαζαν την τραγωδία της χώρας που ακολούθησε τα χρόνια του εμφύλιου πολέμου. Αν παρακολουθήσει κάποιος τα συγκεκριμένα έργα διαπιστώνει πως και οι τρεις είχαν αποτυχία στο να προσφέρουν το έργο τους.

Ο Τσολάκογλου, πέραν από τις υποσχέσεις που έδωσε για να αποτρέψει τις πιο άσχημες εξελίξεις και για να υπερασπιστεί την επικράτεια του εδάφους της χώρας από τον Βουλγαρικό στρατό, δεν κατάφερε να κάνει τίποτα άλλο για να μπορέσουν να ανακουφιστούν οι Έλληνες της Ανατολικής Μακεδονίας καθώς και της Θράκης (Βόγλης, 2010).

Στον χώρο που υπήρχε η δημόσια διοίκηση εκκίνησε προσπάθειες για εκκαθάριση των στοιχείων από το καθεστώς του Μεταξά, με απολύσεις, με άσκηση για την τρομοκρατία, με απειλές για την θανατική καταδίκη και την δήμευση περιουσίας. Βέβαια, τα αποτελέσματα δεν ήταν και τόσο αναμενόμενα. Η τιμωρία για τους παράγοντες του καθεστώτος που υπήρχε πριν, είχε αποτραπεί από τις αρχές της Γερμανίας, ενώ η τακτοποίηση των δημόσιων υπηρεσιών για τους προσηλωμένους της κυβέρνησης, ιδίως των στρατιωτικών, δίχασε ακόμη πιο πολύ τον λαό της Ελλάδας (Λυμπεράτος, 2007).

Το κορυφαίο βέβαια γεγονός το οποίο στιγματίσε την συγκεκριμένη κυβέρνηση ήταν η αποδιάρθρωση που είχε η οικονομία, η οποία έφερε λιμό τον χειμώνα των ετών 1941 έως το 1942, ο οποίος με τη δική του σειρά προκάλεσε το θάνατο αρκετών ανθρώπων (Λυμπεράτος, 2007). Βέβαια, πέραν από την αδράνεια της κυβέρνησης και την μη ικανότητά της, που επέτρεψε την δέσμευση του μεγαλύτερου μέρους της παραγωγής της γεωργίας και των αναγκαιών βιομηχανικών υλικών σχετικά με τον πόλεμο δυνάμεων της Κατοχής, θα έπρεπε να συνυπολογιστούν και οι υπόλοιποι παράγοντες, όπως για παράδειγμα η έλλειψη που υπήρχε στα σιτηρά κατά την προπολεμική περίοδο, ο αποκλεισμός της ναυτιλίας της Ελλάδας από τους Βρετανούς, που δεν επέτρεπε την εισαγωγή τροφίμων και ο κατακερματισμός του εδάφους της Ελλάδας σε ζώνες της Κατοχής, που δημιούργησε εμπόδια για την διακίνηση αγαθών (Βόγλης, 2010). Καταληκτικός αποτέλεσε ο ρόλος που είχε η επιβολή των μεγάλων εξόδων της Κατοχής από τους κατακτητές.

Απόρροια των ανωτέρω ήταν η μαύρη αγορά και η κερδοσκοπία σαν κύριο γνώρισμα. Η συγκεκριμένη είχε τη βάση της στην εκμετάλλευση της ανάγκης που είχε ο λαός να επιβιώσει και στις επαφές κάποιων με τις δυνάμεις που είχε η Κατοχή και την κυβέρνηση που είχε διοριστεί. Ένα ρήγμα αρκετά βαθύ της κοινωνίας προκλήθηκε, με τους νεόπλουτους της μιας μεριάς και τους απορούντες κατοίκους της άλλης. Οι πρώτοι ταυτίστηκαν με την κατοχική κυβέρνηση με προσπάθεια να

διασφαλίσουν την περιουσία τους που αποκτήθηκε έναντι μικρού αντιτίμου, ενώ οι δεύτεροι δοκιμάστηκαν πολύ σκληρά με την φτώχεια και πέρασαν στην αντίσταση (Χαραλαμπίδης, 2012). Προηγήθηκε βέβαια ακόμη μια μορφή κοινωνικής ανακατάταξης σαν συνέπεια της αναδιανομής πλούτου, όπου πρόσκαιρα ευνόησε τον κάθε αγρότη, από την στιγμή που η έλλειψη για τρόφιμα είχε φέρει αύξηση τιμών στα αγροτικά προϊόντα. (Χαραλαμπίδης, 2012).

Η δεύτερη κυβέρνηση της Κατοχής, με τον καθηγητή Λογοθετόπουλο, δεν είχε προχωρήσει σε κάποια ενέργεια που να κρινόταν αξιόλογη. Δεν κατάφερε να σταματήσει την εκμετάλλευση οικονομίας που υπήρχε στην χώρα και ο λαός είχε καταγγείλει σαν κύριο υπεύθυνο τον Γκοτζαμάνη, τότε υπουργό οικονομικών, ο οποίος εξυπηρετούσε προσωπικά συμφέροντα (Λυμπεράτος, 2007). Ακόμη, δυο θέματα τα οποία έπρεπε να αντιμετωπίσει ήταν η υπηκοότητα για τους Έλληνες της Μακεδονίας και της Θράκης καθώς και ο διωγμός των Εβραίων από την Ελλάδα. Προχώρησε σε ορισμένες διαμαρτυρίες για τις αρχές που είχε η Κατοχή, στην πρώτη περίπτωση υπήρξαν ορισμένα παροδικά αποτελέσματα, από την στιγμή που η κυβέρνηση της Βουλγαρίας απέσυρε το διάταγμα για την ιθαγένεια των ανωτέρω πληθυσμών της Ελλάδας αλλά στην δεύτερη περίπτωση δεν κατάφερε να προστατέψει το εβραϊκό στοιχείο από τις διώξεις της Γερμανίας (Χαραλαμπίδης, 2012).

Εκεί που η κυβέρνηση απέτυχε, ήταν στο ζήτημα της πολιτικής επιστράτευσης των Ελλήνων εργατών. Ο Πρωθυπουργός απαντώντας στις κινητοποιήσεις του 1943 από τον Φεβρουάριο μέχρι τον Μάρτιο δεν έμεινε μονάχα στην αντικομμουνιστική ρητορική που είχε, αλλά στράφηκε ενάντια στους δημόσιους υπαλλήλους ενώ τους απείλησε με απολύσεις και φυλάκιση (Λυμπεράτος, 2007). Τα πράγματα χειροτέρεψαν από την στιγμή που αναμίχθηκε για πρώτη φορά η ένοπλη βία και η άσκησή της από την χωροφυλακή και την αστυνομία στις διαδηλώσεις που έλαβαν χώρα τον Μάρτιο του 1943. Εν τέλει, η επιστράτευση αποτράπηκε λόγω του ΕΑΜ⁷, όπου πρωτοπόρησε και απέκτησε την πολιτική υπεροχή έναντι της κατοχικής κυβέρνησης (Χαραλαμπίδης, 2012).

⁷ Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο, αντιστασιακή οργάνωση που ιδρύθηκε το 1941 στην Ελλάδα.

Η ανικανότητα που παρατηρήθηκε στον δεύτερο πρωθυπουργό της Κατοχής ώθησε τους κατακτητές να τον αντικαταστήσουν με τον Ράλλη. Πίστεψαν ότι εκείνος θα είχε την δυνατότητα να στηρίξει τις παραδοσιακές πολιτικές και θα μπορούσε να αντιμετωπίσει με αποτελεσματικότερο τρόπο το ΕΑΜ όπως και την Αντίσταση με την όρθωση ενός αντικομμουνιστικού αναχώματος (Mazower, 1994).

Η κυβέρνηση του Ράλλη ήταν περισσότερο σημαντική για τα κατοχικά χρόνια. Η πολιτική της ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκή έναντι όλων των σωμάτων ασφαλείας, προσπάθησε να βρει στηρίγματα σε νομοθετήματα, όπως με την επαναφορά της υπηρεσίας εκείνων που είχαν διωχθεί πριν από τον πόλεμο. Το ίδιο έγινε και στην δικαιοσύνη, επανάφερε τα ανώτατα δικαστικά στελέχη τα οποία είχαν αποχωρήσει έπειτα από το 1939. Προσπάθησε να αποκτήσει και τα ερείσματα του χώρου των δημόσιων υπαλλήλων, στην εργατική τάξη όπως και τον προσεταιρισμό των παλαιών πολιτικών και των οικονομικών ισχυρών παραγόντων. Ήθελε επί της ουσίας να συμφιλιώσει τις παρατάξεις που ήταν αντίπαλες στο μεσοπόλεμο και συνεπώς η αστική παράταξη να μπορέσει να στραφεί απέναντι στον κομμουνισμό, ο οποίος για τον Ράλλη αποτελούσε το μοναδικό εχθρό της χώρας. Με αυτό τον τρόπο δεν δίστασε να οπλίσει κάθε Έλληνα ενάντια στους Έλληνες με την ίδρυση ταγμάτων ασφαλείας, που εξόπλισαν τους Γερμανούς και τέλεσαν υπό την επιτήρησή τους (Πετρόπουλος, 1984).

2.3 Η εκπαίδευση την περίοδο της Κατοχής στην Ελλάδα

Όπως κάθε τομέας που είχε περάσει από τους κατακτητές, έτσι ακριβώς και η εκπαίδευση στις πιο πολλές περιοχές της Ελλάδας είτε σταμάτησε να λειτουργεί είτε υπολειτουργούσε. Ιδιάζουσα ήταν η περίπτωση της ζώνης Κατοχής της Βουλγαρίας. Η Βουλγαρία απέβλεπε προς την πλήρη προσάρτηση της περιοχής και προς την εθνολογική αλλοίωση, πίστεψε ότι έφθασε η ώρα να εκπληρώσει τους στόχους που είχε. Τον συγκεκριμένο επιχείρησε να τον υλοποιήσει εντός του θεσμού της εκπαίδευσης. Έκλεισε τα σχολεία της Ελλάδας και επέβαλε να χρησιμοποιείται η βουλγαρική γλώσσα στην εκπαίδευση, στην εκκλησία και στις υπηρεσίες του δημοσίου. Για να μπορέσει να δελεάσει τους μαθητές της Ελλάδας, πρόσφερε δωρεάν σίτιση στα βουλγαρικά σχολεία (Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη, 1975).

Για να λειτουργήσει η εκπαίδευση της Βουλγαρίας χρησιμοποιήθηκαν τα Ελληνικά κτίρια που υπήρχαν και οι δάσκαλοι μετατέθηκαν από το εσωτερικό της Βουλγαρίας επιδοτώντας το 50% του μισθού και έπειτα με παρακολούθηση διαφόρων επιμορφωτικών σεμιναρίων. Στην περιοχή ιδρύθηκαν πολλά βουλγαρικά σχολεία, πιο συγκεκριμένα, 173 δημοτικά, 36 προγυμνάσια και 6 γυμνάσια. Ήταν λίγοι εκείνοι οι Έλληνες οι οποίοι φοιτούσαν σε εκείνα, και μόνο στην πρώτη σχολική τάξη που υπήρχε τα χρόνια της Κατοχής (Κοτζαγεώργη – Ζυμάρη, 1975).

Στις λοιπές περιοχές σταμάτησαν να υπάρχουν οι απαραίτητες υποδομές. Με βάση τα στοιχεία από το περιοδικό «Διδασκαλικό Βήμα» (1946), οι κατακτητές είχαν επιτάξει 8.345 σχολικά κτίρια και από εκείνα μόνο τα 719 έμειναν ακέραια. Αρκετά κήκαν, κάποια καταστράφηκαν από τους βομβαρδισμούς και παρέμειναν χωρίς εξοπλισμό. Ένας μεγάλος αριθμός από δασκάλους έχασε την ζωή του στο μέτωπο της Αλβανίας, κάποιοι βρέθηκαν φυλακισμένοι και ορισμένοι εντάχθηκαν στην Αντίσταση (Σακελλαρίου, 2003). Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε τον φόβο για την αντίποινα λόγω της Εθνικής Αντίστασης, και την κατάσταση του επισιτισμού που είχε ο λαός της Ελλάδας (Καλαντζής, 2002). Περίπου 350.000 πλήθος παιδιών μείνανε ορφανά, 600.000 παιδιά δεν είχαν πάει στο σχολείο και μεγάλος αριθμός παιδιών είχε παρακολουθήσει πολύ λίγα μαθήματα (Κυπριανός, 2004).

Σαν αποτέλεσμα ήταν αρκετά σχολεία να μην καταφέρουν να λειτουργήσουν και όσα λειτουργούσαν ήταν ελαττωματική η λειτουργία τους και για μικρά διαστήματα. Ενδεικτικά να αναφερθεί ότι για το διάστημα 1940 – 1941 το σχολικό έτος κράτησε μονάχα 3 μήνες και για το διάστημα 1941 – 1942 για περίπου 20 – 25 ημέρες (Σακελλαρίου, 2003). Η διδασκαλία πραγματοποιούνταν για 2 – 3 ώρες κάθε ημέρα. Η συγκεκριμένη κατάσταση δεν διορθώθηκε ούτε τα επόμενα έτη, όπως προέκυψε από μια μελέτη. Αναφορικά με το χρόνο λειτουργίας του Βαρβάκειου, για το σχολικό έτος 1942 – 1943 διεξήχθησαν μαθήματα από τον Φεβρουάριο μέχρι και τον Μάιο του έτους 1943, για το σχολικό έτος 1943 – 1944 οι μαθητές παρακολούθησαν μαθήματα από τον Μάιο μέχρι και τον Ιούνιο του 1944 και τον Ιανουάριο του έτους 1945, όπου και έληξε το σχολικό έτος. Οι εξετάσεις απολύσεως πραγματοποιήθηκαν τον Ιούλιο του έτους 1944 και υπολογίστηκε πως οι τελειόφοιτοι παρακολούθησαν μονάχα 125 σαραντάλεπτα μαθήματα (Σακελλαρίου, 2003).

Παρόμοια εικόνα έχει παρουσιάσει ο Δημαράς και για τα λοιπά σχολεία της Ελλάδας (Δημαράς, 1998) όπου επεσήμανε πως δεν υπάρχουν κάποιες συνολικές και επιστημονικές μελέτες για την εκπαίδευση που υπήρχε την συγκεκριμένη περίοδο. Τα σχολεία είχαν μείνει ανοικτά, κυρίως τα δημοτικά, ενώ κατά κύριο λόγο λειτουργούσαν σαν κέντρα διανομής συσσιτίου, απασχόλησης παιδιών και για προστασία από τον κάθε κίνδυνο που απειλούσε τα κέντρα μόρφωσης και τα κέντρα αγωγής (Δημαράς, 1998).

Όμοια εικόνα με εκείνη που είχε η λειτουργία των σχολείων προκύπτει και από την έκθεση υπηρεσιών του Διευθυντή της Ζωσιμαίας Σχολής των Ιωαννίνων από τον Χρήστο Σούλη το 1945 και συγκεκριμένα τον Ιούνιο, που κάνει λόγο για μαθήματα 3 μηνών το σχολικό έτος 1940 – 1941, για 6 περίπου μήνες το σχολικό έτος 1941 – 1942, για 4 περίπου μήνες το σχολικό έτος 1942 – 1943 και για 3 μήνες για το σχολικό έτος 1943 – 1944. Δηλαδή, τα συνολικά μαθήματα που πραγματοποιήθηκαν ήταν 16 μήνες σε όλη τη διάρκεια της Κατοχής. Είχε δίκιο λοιπόν, με βάση τον Νούτσο, ο Άμαντος συμπεράνε ότι «πιθανόν μπορεί να ειπωθεί πως τα 4 χρόνια Κατοχής ισοδυναμούν με ένα μαθητικό έτος» (Νούτσος, 2003).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΣΤΗΝ ΚΟΖΑΝΗ

3.1 Ο πολιτισμός της Κοζάνης στο Μεσοπόλεμο

Η Κοζάνη όπως αναφέρεται και στην εισαγωγή αποτελεί πόλη της Δυτικής Μακεδονίας. Έχει χτιστεί μεταξύ των οροσειρών του Βερμίου, του Βούρινου⁸ (Μπούρινος) και της Πιερίας 15 χιλιόμετρα βορειοδυτικά της λίμνης Πολυφύτου, σε υψόμετρο 720 μέτρων από την επιφάνεια θάλασσας. Απέχει 120 χιλιόμετρα από την Θεσσαλονίκη και 470 χιλιόμετρα από την Αθήνα.

Η Κοβεντάρειος Δημοτική Βιβλιοθήκη που υπάρχει στην Κοζάνη είναι η δεύτερη μεγαλύτερη της Ελλάδας με πρώτη την Δημοτική Βιβλιοθήκη της Αθήνας. Διαθέτει 153.000 τόμους όπου υπάρχουν πιο πολλά από 380 χειρόγραφα, 315 κώδικες και αρκετές σπάνιες εκδόσεις, ενώ ανάμεσά τους βρίσκονται και τα 17 πρότυπα που έχουν σωθεί από την Χάρτα του Ρήγα Φεραίου. Για το συγκεκριμένο λόγο η Κοζάνη ήταν ενταγμένη στο Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο των Πόλεων και είχε ως αντικείμενο την προώθηση Βιβλίου και της Ανάγνωσης. Με αυτό τον τρόπο συστήθηκε το «Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης» και η Κοζάνη καθιερώθηκε ως η πόλη του Βιβλίου. Το Ινστιτούτο έχει πάψει να υφίσταται όταν εφαρμόστηκε ο νόμος του Καλλικράτη.

Ο Μητροπολιτικός Ναός Αγίου Νικολάου χτίστηκε τον 17^ο αιώνα και έχει πολλές σημαντικές αγιογραφίες, το τέμπλο του είναι ξυλόγλυπτο και το καμπαναριό του είναι το σύμβολο της Κοζάνης. Το καμπαναριό βρίσκεται δίπλα στο Δημαρχείο. Ακόμη, κάποια αξιόλογα κτίρια τα οποία είναι διατηρημένα και βρίσκονται στην πόλη είναι αυτά της Εθνικής Τράπεζας, το Δρίζειο, το Βαλταδώρειο όπως και το ξενοδοχείο Ερμιόνιον.

Τον 17^ο αιώνα ιδρύθηκε στην Κοζάνη το πρώτο σχολείο με δάσκαλο τον Γεώργιο – Γρηγόριο Κονταρή που δίδασκε εκεί Θεολογία και Αριστοτελική Φιλοσοφία. Στη συνέχεια υπήρξε μια σειρά από διδασκάλους όπως ήταν ο Ορφανός, ο Νεόφυτος Χριστόπουλος, ο Γεώργιος Παρακεείμενος, ο ιερέας Σωτήριος και ο μαθητευόμενός του Μεθόδιος Ανθρακίτης που έδωσαν περισσότερο βάρος στην μάθηση της

⁸ Ονομασία που προέρχεται κατά πάσα πιθανότητα από το προελληνικό «Βαρνούς» που σήμαινε «ύψωμα».

Γλώσσας, στην Ρητορική και τη Φιλοσοφία σύμφωνα με τις αριστοτελικές σχολές του Κορυδαλλέα.

Το 1745 ιδρύθηκε στην Κοζάνη η Στοά· στη συγκεκριμένη σχολή διδάσκονταν Θετικές Επιστήμες από τον Ευγένιο Βούλγαρη, κάτι το οποίο δεν συνεχίστηκε από τους διαδόχους του, τον Νικόλαο Βαρκόση, τον ιερέα Κωνσταντίνο, τον ιερομόναχο Κύριλλο με καταγωγή από τα Άγραφα και τον Πέζαρο, διότι δεν είχαν γνώσεις για το συγκεκριμένο αντικείμενο. Για να μπορέσει να λειτουργήσει η στοά γίνονταν δωρεές από ντόπιους και από Κοζανίτες που ζούσαν στην Ουγγαρία. Ωστόσο, η λειτουργία της εν τέλει σταμάτησε το 1774.

Το 1756, κάποιοι από τους απόδημους Κοζανίτες – χρηματοδότες της Στοάς εξέφρασαν αμφισβήτηση ως προς την σωστή διαχείριση των χρημάτων. Έτσι δημιουργήθηκε η σχολή της Κομπανίας, η οποία λειτούργησε από το 1756 έως το 1769. Εκεί δίδασκε ο Σιασανόπουλος⁹ τα Αριστοτελικά Σχόλια του Κορυδαλλέα. Κάποιοι ακόμη δάσκαλοι ήταν ο Γ. Παρακείμενος, ο Ι. Παπαλούις και ο ιεροδιάκονος Καλλίνικος. Η σχολή σταμάτησε την λειτουργία της το 1769, λόγω έλλειψης χρηματοδότησης.

Η πόλη της Κοζάνης έχει παρατηρηθεί πως διακατέχεται από μια λογοτεχνική παραγωγή κατά την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας. Από τα έργα και τους πνευματικούς ανθρώπους της, μπορεί να ανιχνευθεί η ταυτότητα της πόλης όπως και οι επιδράσεις που είχε δεχθεί από τα ποικίλα λογοτεχνικά κινήματα στο πέρασμα των ετών (Καραγιάννης, 2011).

Τα πνευματικά έργα από τους λογίους της Κοζάνης έχουν τοποθετηθεί επιστημονικά στο ξεκίνημα του 19^{ου} αιώνα (Δημαράς, 1998). Βασικοί εκπρόσωποι ήταν ο Σακελλάριος όπως και η σύζυγος του Μητιώ, με την συλλογή Ποιήματα (Δημαράς, 1973), όπως και του Περδικάρη με την αλληγορία «Ερμήλος ή Δημοκριθιράκλειτος». Έπειτα είναι ο Λασσάνης με τα έργα θεάτρου, ο Ρουσιάδης καθώς και ο Μεγδάνης με την πρώτη ποιητική. Τα ανωτέρω έργα παρουσιάζουν κάποιες επιδράσεις του λογοτεχνικού κινήματος (Δημαράς, 1998).

⁹ Ο Σιασανόπουλος γεννήθηκε στα Ιωάννινα και ήταν μαθητής του Μπαλάνου Βαλασόπουλου.

Μετά την απελευθέρωση της Κοζάνης από τους Οθωμανούς δεν παρατηρήθηκε κάποια ιδιάζουσα παραγωγή λογοτεχνίας. Αντιθέτως, η παραγωγή των λογοτεχνικών έργων ξεκινάει από το 1920 και μετά. Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα για την τοπική λογοτεχνία είχαν εστιάσει προς την ανάπτυξη της ηθογραφίας, προς την καταγραφή όπως και την ανάδειξη για τα έθιμα που έχει η Κοζάνη και για τις αναμνήσεις εκείνων που πρωταγωνίστησαν με σκοπό να αναζητήσουν την καινούργια πολιτισμική ταυτότητα της Κοζάνης (Καρανάσιος κ.α., 2014).

Οι πιο σημαντικοί εκφραστές για την λογοτεχνική παραγωγή της πόλης στη διάρκεια του Μεσοπολέμου ήταν ο Τσιτσελίκης, ο Μανέντης καθώς και ο Παπακωνσταντίνου. Ο Τσιτσελίκης που γεννήθηκε το 1882 και απεβίωσε το 1938 επικεντρώθηκε στην διηγηματογραφία, με την χρήση της δημοτικής γλώσσας που είχε η εποχή, συνδυαστικά με το ιδίωμα της Κοζάνης. Κάποια από τα διηγήματά του έχουν αποκτήσει λυρικές προεκτάσεις, όπως για παράδειγμα η νουβέλα «Αγάπη στον Αλιάκμονα». Το διήγημα «Ελενίτσα» παρουσιάζει την ζωή που είχαν οι κάτοικοι της Κοζάνης κατά την Γαλλική Κατοχή. Το έτος 1924, το έργο που έχει σαν τίτλο «Ένα ξερίζωμα και Μακεδονίτικες εικόνες», είχε δημοσιευθεί στο περιοδικό με τίτλο «Νέα Εστία». Ο Μανέντης είχε διαδραματίσει τον βασικό εκπρόσωπο για την ποιητική έκφραση το έτος 1924. Στα ποιήματά του έχει παρουσιαστεί μια τάση για την εξιδανίκευση της Κοζάνης μέσα από την παραδοσιακή αρχιτεκτονική της, τις καθημερινές δραστηριότητες που είχαν οι κάτοικοί της, τα ήθη και τα έθιμα τους όπως και οι δύσκολες συνθήκες που υπήρχαν στον τόπο (Καρανάσιος κ.α., 2014).

Η παράδοση της μουσικής έχει διαφυλαχθεί με την ίδρυση φιλαρμονικής με την ονομασία «Πανδώρα» (1902) στην Οθωμανική περίοδο. Έπειτα από την απελευθέρωση της πόλης, τα μουσικά δρώμενα περιορίστηκαν, όπως έχει διαπιστωθεί από τις αναφορές του τύπου της Κοζάνης, την συγκεκριμένη εποχή. Ακόμα, η ίδρυση του Μουσικού Συλλόγου έγινε καθοριστική για την εξέλιξη που είχε η μουσική της Κοζάνης, αφού δόθηκε η ευκαιρία να διοργανωθούν αρκετές και διάφορες συναυλίες, ιδίως στην περίοδο της Γαλλικής Κατοχής. Το έτος 1922, λειτουργεί ξανά η «Πανδώρα», έπειτα από μια μεγάλη περίοδο που απουσίαζε και το έτος 1930 ιδρύεται το μουσικό σώμα από τους προσκόπους της πόλης.

Την περίοδο του 1930 εξελίχθηκε η μουσική της περιοχής από την συμβολή που είχαν η «Πανδώρα», το «Διδασκαλείο Αρρένων», η Στρατιωτική Μουσική και το

Δημοτικό Ωδείο. Ο στόχος τους έχει αποτελέσει την διαμόρφωση της κουλτούρας που έχει η τοπική μουσική. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο, αναδείχθηκαν αρκετά μεγάλες προσωπικότητες, που αγάπησαν με ιδιαίτερο τρόπο την τοπική μουσική, όπως για παράδειγμα ο Νικόλαος Πάικος – Δελιαλής, ο Κώστας Λιόντας, ο Γιάννης Δόδουρας κ.λπ.

Στην διάρκεια της Οθωμανοκρατίας, οι λόγιοι της Κοζάνης ασχολήθηκαν με τα έργα του θεάτρου και εξέλιξαν την πολιτισμική ταυτότητα των Δυτικομακεδόνων. Επιστρέφοντας στην περίοδο που ήρθε η απελευθέρωση και ιδίως την εποχή που υπήρχε ο Μεσοπόλεμος της Ελλάδας, οι αρχικές αναφορές για τις θεατρικές παραστάσεις στην Δυτική Μακεδονία, όπως για παράδειγμα την Σιάτιστα, την Γαλατίνη, το Επταχώρι κ.λπ, έχουν προέλθει από τον τύπο της Κοζάνης. Την συγκεκριμένη περίοδο, πραγματοποιήθηκαν στην Κοζάνη θίασοι προερχόμενοι από αρκετά μέρη της Ελλάδας (Εφημερίδα «Βόρειος Ελλάς», 1930).

Η θεματολογία που παρουσίαζαν οι θεατρικές παραστάσεις που έκαναν την εμφάνιση τους στην Κοζάνη κινούνταν από τη μια μεριά σε ιστορικά θέματα της Ελλάδας, όπως για παράδειγμα η ζωή του Παύλου Μελά, οι επιτυχίες που είχε γράψει ο Κανάρης το 1821, τα κατορθώματα του Αθανάσιου Διάκου και από την άλλη μεριά τα θεατρικά έργα σε μετάφραση από ξένους δημιουργούς και τα θεατρικά έργα της Ελλάδας από τους Ξενόπουλο και Χόρν. Σημείο αναφοράς ήταν οι οπερέτες καθώς και οι επιθεωρήσεις που έπαιζαν σε καφενεία του Βαμβακά και άλλων. Την ίδια ακριβώς περίοδο αναπτύχθηκε ο «Όμιλος Ερασιτεχνικών Ευεργετών» ο οποίος εξασφάλισε ένα ποσό, αρκετά σημαντικό, για να καλύψει τα έξοδα που είχαν οι ερασιτέχνες θίασοι της Κοζάνης (Εφημερίδα «Βόρειος Ελλάς», 1930).

Την διάρκεια του Μεσοπολέμου, όσοι ήταν πρόσφυγες από το νομό Κοζάνης πραγματοποίησαν κινητοποιήσεις, με διεκδίκηση της άμεσης επίλυσης των ποικίλων οικονομικών και των κοινωνικών προβλημάτων. Για να μπορέσουν να επιτευχθούν τα αποτελέσματα που είχαν ως στόχο, ένωσαν τις δυνάμεις που είχαν και δημιούργησαν τοπικές οργανώσεις, που αργότερα πήραν τη μορφή των Συλλόγων. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν ο προσφυγικός Σύλλογος με την ονομασία «Καρτερία» με την ίδρυσή του να έχει ως στόχο τη ρύθμιση αρκετά σημαντικών θεμάτων, όπως και ο βασικός σύνδεσμος προσφύγων Κοζάνης με την ονομασία «Ελπίς» (Πελαγίδης, 1994).

Ακριβώς στο ίδιο πλαίσιο κινήθηκαν και οι κάτοικοι της περιοχής, ιδρύοντας πολιτιστικούς και αθλητικούς συλλόγους, για να προωθήσουν τα σχετικά αιτήματα που ήθελαν. Συνεπώς, την περίοδο του Μεσοπολέμου, έλαβαν χώρα αρκετοί Σύλλογοι όπως για παράδειγμα ο Σύλλογος Πολυτέκνων, ο Σύλλογος Ιατρών κ.λπ., σύμφωνα με όσα έχουν αναφερθεί από τα άρθρα που υπάρχουν στην τοπική εφημερίδα «Βόρειος Ελλάς» (Ψηφιακό Αρχείο «Βόρειος Ελλάς»).

3.2 Η εκπαίδευση την περίοδο του Μεσοπολέμου στην Κοζάνη

3.2.1 Περίοδος 1912 - 1922

Αναφορικά με την περίοδο 1912 μέχρι 1922 η φροντίδα από το κράτος για να ενισχύσει την εκπαίδευση στα ξενόφωνα χωριά πραγματοποιήθηκε από διατάξεις εκπαιδευτικών νόμων, όπου προσπάθησαν να διαμορφώσουν ένα πλέγμα με κίνητρα για εξεύρεση δασκάλων με ικανότητα να επιτελέσουν με ευσυνειδησία το ρόλο τους. Εκπονήθηκαν ποικίλες νομοθετικές ρυθμίσεις ώστε να διευκολύνουν τη στελέχωση σχολείων από εκπαιδευτικούς και καθόρισαν ένα ειδικό επίδομα για να ασκηθεί το επάγγελμα του δασκάλου στους οικισμούς που ήταν ξενόφωνοι. Επίσης, κάποιες ρυθμίσεις όριζαν πως ο Υπουργός μπορεί να αποσπά τους δημοδιδάσκαλους για τους συνοικισμούς που είναι ξενόφωνοι (ΦΕΚ 348, 1914). Ταυτόχρονα ο υπουργός είχε την δυνατότητα να συνιστά πρακτικές σχολές θηλέων στην Μακεδονία και την Ήπειρο, ενώ ενθαρρύνθηκε η ίδρυση των νηπιαγωγείων.

Οι νομοθετικές ρυθμίσεις που ήταν ξεχωριστές, είχαν την δυνατότητα να οδηγήσουν στην διαπίστωση πως η παρουσία τους στην Μακεδονία είχε επηρεάσει ευρέως τις κατευθύνσεις που είχε η εκπαιδευτική πολιτική στο συγκεκριμένο χώρο. Ειδικά για την Κοζάνη, το κράτος της Ελλάδας είχε διαμορφώσει ένα ειδικό καθεστώς με ευνοϊκές ρυθμίσεις, όπου διασφάλιζαν ένα διορισμό εκπαιδευτικών που ήταν εύκολος. Με αυτό τον τρόπο χάθηκε η ευκαιρία να διαμορφωθούν προϋποθέσεις για λύσεις που θα ήταν μόνιμες και μακροπρόθεσμες, με ικανότητα να διασφαλίσουν την ποιότητα της εκπαίδευσης που παρεχόταν στα σχολεία.

Όσον αφορά το διάστημα 1920 έως το 1922, όπου ανέλαβε μια συντηρητική Κυβέρνηση, διατηρήθηκε η ισχύς των νομοθετικών ρυθμίσεων που υπήρχαν, καθώς ο νόμος σχετιζόταν με απόσπαση εκπαιδευτικών, με ειδικό επιμίσθιο των σχολείων της

παλιάς Ελλάδας ή με την πρόσθεση καινούργιων θεσμών που συμβάδιζαν στο ίδιο πνεύμα, για παράδειγμα, τα νυχτερινά σχολεία που λειτουργούσαν απόγευμα και βρισκόταν υπό ένα ειδικό καθεστώς λειτουργίας (Ν.1329/1919). Στόχος για την επέκταση δικτύου των νυχτερινών αποτέλεσε η δημιουργία προϋποθέσεων μάθησης της Ελλάδας, από τους ενήλικες των αγροτών.

Το έτος 1922 ψήφισαν τον Νόμο «Περί ιδρύσεων Εθνικών Ορφανοτροφείων και Οικοτροφείων Απόρων» έχοντας ως στόχο να δημιουργήσει προϋποθέσεις για την μόρφωση και την περίθαλψη των ορφανών, των αναξιοπαθούντων όπως επίσης και των απόρων. Παρόλο που το μέτρο δεν είχε ευθύ στόχο να δημιουργήσει προϋποθέσεις για να ενταχθούν και οι ξενόφωνοι, ιδρύθηκαν οικοτροφεία στην Κοζάνη για αυτόν ακριβώς το λόγο.

3.2.2 Περίοδος Δικτατορίας Πάγκαλου

Στην περίοδο της δικτατορίας αποφασίστηκε η δίγλωσση εκπαίδευση. Με βάση τα δημοσιεύματα των εφημερίδων, δημιουργήθηκαν ειδικά μειονοτικά σχολεία, με σχετικό αίτημα 40 παιδιών ηλικίας 6 – 12 ετών (Μακεδονικά Νέα, 1925). Αποτέλεσε γεγονός πως η Κυβέρνηση Πάγκαλου αναγνώρισε στα νομοθετήματα την σέρβικη μειονότητα και είχε αποπειραθεί με την εισαγωγή του Abecedar για την εισαγωγή της δίγλωσσης εκπαίδευσης, στους νόμους που είχε ψηφίσει και αφορούσαν την εκπαίδευση.

Πιο συγκεκριμένα, για το ζήτημα της γλώσσας, επικεφαλής ήταν ο Εξαρχόπουλος ο οποίος έδρευε ως Πρόεδρος του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (Φωνή του λαού, 1926), ενώ ήρθαν ξανά στην επιφάνεια οι απόψεις να χρησιμοποιείται η καθαρεύουσα για τους ξενόφωνους. Ακριβώς την ίδια πορεία ακολούθησε και η διαδικασία που αφορούσε την μετονομασία των κοινοτήτων και ταυτόχρονα ψηφίστηκαν ορισμένα νομοθετικά διατάγματα τα οποία προέβλεπαν να καταργηθούν συνολικά τα εκπαιδευτικά τέλη για τους συγκεκριμένους μαθητές, που ήταν σε θέση να πιστοποιήσουν, με βεβαίωση, την καταγωγή τους από οικογένειες που ήταν ξενόφωνες (ΦΕΚ 108, 1926).

Μεγάλη σημασία είχε το διάταγμα, το οποίο προέβλεπε την σύσταση των Αγροτικών Οικοτροφείων καθώς και των Ορφανοτροφείων, σκοπεύοντας στον εξελληνισμό μαθητών, μέσω της κοινοποίησης σε ένα χώρο, όπου δεν υπήρχαν ερεθίσματα δίγλωσσου περιβάλλοντος (ΦΕΚ 200, 1926). Στο ίδιο πνεύμα κινήθηκε και το διάταγμα που καθόριζε τις ποινές για την φυλάκιση και τα πρόστιμα, για τους γονείς που δεν φρόντιζαν την μάθηση των παιδιών τους (ΦΕΚ 145, 1926). Το μέτρο που ήταν περισσότερο αυταρχικό και αφορούσε τους ξενόφωνους ήταν η επιβολή υποχρεωτικής ερανικής εισφοράς και εργασίας για να ανεγερθούν τα διδακτήρια.

Ταυτόχρονα, οι αναφορές για τον τοπικό τύπο εξέφραζαν την βεβαιότητα ύπαρξης νομοσχεδίου για την εκπαίδευση των ξενόφωνων, που περιείχε και την μελέτη για ένα κατάλληλο τρόπο διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας και την μέθοδο που χρειαζόταν να εφαρμοστεί. Το διάταγμα περιείχε αναφορές για τους ξενόφωνους, με σκοπό την ίδρυση κατάλληλων σχολείων και τον διορισμό ειδικά καταρτισμένων εκπαιδευτικών. Το συγκεκριμένο διάταγμα υπήρξε στην εφημερίδα Έλεγχος και πως η ψήφιση του πραγματοποιήθηκε τον Αύγουστο του 1926, διότι δεν υπήρξε κάποιο

δημοσίευμα στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, έτσι εικάζουν πως η ψήφισή του έμεινε μόνο στο επίπεδο των προθέσεων, αφού άλλαξε ο Υπουργός Παιδείας τον Ιούλιο του 1926 και ο Κονδύλης πήρε την θέση του Πάγκαλου τον Αύγουστο του 1926 (Ιστορία Ελληνικού Έθνους, 1978).

Συνεπώς, η κατεύθυνση που υιοθετήθηκε για την εκπαίδευση των ξενόφωνων είχε διαφοροποιηθεί σε αισθητό βαθμό από την λογική που είχαν οι προηγούμενοι περίοδοι. Το ζητούμενο πλέον ήταν μια εκπαίδευση που θα είχε πρακτικό προσανατολισμό και θα προετοίμαζε την ένταξη ξενόφωνων στην παραγωγή. Συγκεκριμένα, προγραμματίστηκε η σύσταση των τεχνικών, επαγγελματικών και Κυριακάτικων σχολείων. Τέλος, σχεδιάστηκε η δημιουργία του Πρότυπου Διδασκαλείου, που ασχολούνταν με την εξειδίκευση σε εκπαιδευτικούς που ήθελαν να διδάξουν στα σχολεία που υπήρχαν ξενόφωνοι.

3.2.3 Εκπαιδευτική πολιτική Οικουμενικής Κυβέρνησης

Ακριβώς η ίδια πολιτική ακολουθήθηκε από την Οικουμενική Κυβέρνηση, με τους ξενόφωνους. Ο Υπουργός Παιδείας Διδάχος είχε αντιμετωπίσει την εκπαίδευση με αυταρχισμό και εισηγήθηκε την ψήφιση του διατάγματος για την επιβολή εράνων της υποχρεωτικής εργασίας για την ανέγερση διδακτηρίων (ΦΕΚ 420, 1926). Αφού υπήρξε και η αναβίωση του διατάγματος από τον Πάγκαλο για την υποχρεωτική ερανική εισφορά και την υποχρεωτική προσωπική εργασία για την ανέγερση των διδακτηρίων (ΝΔ, 1925).

Για την κατεύθυνση εξάλειψης του αναλφαβητισμού είχε κινηθεί ο Υπουργός Γεωργίας, με την δημιουργία θεσμών για την εκπαίδευση της γεωργίας. Ο νόμος είχε επιβάλει την σύσταση για κάθε δήμο από ένα σχολείο, όπου η ονομασία του ήταν «Κυριακόν», διότι θα λειτουργούσε Κυριακές και η φοίτηση ήταν υποχρεωτική για εκείνους που τελείωναν το δημοτικό και δεν συνέχιζαν για την μέση εκπαίδευση ή στην κατωτέρα, πέραν από εκείνους που ασχολούνταν με επαγγέλματα τα οποία δεν είχαν κάποια σχέση με την γεωργία ή ήταν πάνω από 24 ετών. Για να υπάρξει μια συνέχεια επί της γεωργικής εκπαίδευσης του πληθυσμού προτάθηκε ένα νομοθετικό διάταγμα που θα θεσμοθετούσε τα γεωργικά σχολεία της μέσης εκπαίδευσης, οι απόφοιτοι θα διέθεταν ένα πτυχίο το οποίο θα ήταν ισοδύναμο με το απολυτήριο που υπήρχε, του Γενικού Γυμνασίου (ΦΕΚ 219, 1927).

Στην ίδια περίοδο υπήρχαν και κάποιες νομοθετικές ρυθμίσεις που ήταν ευνοϊκές και είχαν σχέση με την απαλλαγή τους από τα εκπαιδευτικά τέλη κάθε είδους και με διάθεση ενός συνόλου ετήσιων εισπράξεων εκπαιδευτικών τελών για να βοηθηθούν οι ξενόφωνοι μαθητές της περιοχής, που διακρίνονταν σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των δασκάλων (ΦΕΚ 277, 1927).

3.2.4 Εκπαιδευτική πολιτική Βενιζέλου

Οι αρχικοί νόμοι της καινούργιας κυβέρνησης ήταν σχετικοί με την ανέγερση των σχολικών κτιρίων. Συγκεκριμένα, είχαν πρόνοια για την αποτελεσματικότητα που είχε ο νόμος που ίσχυε στην Ελλάδα και ήταν σχετικός με την ερανική εισφορά όπως και με την εθελοντική εργασία των κατοίκων. Στην περίπτωση που η Διδακτηριακή Επιτροπή δεν συνεργαζόταν, για να υποβάλει τα ονόματα εκείνων που ήταν υπόχρεοι για την καταβολή χρημάτων, αποφαιζόταν να καταθέτονταν από τον Επιθεωρητή της Γενικής Διοίκησης της περιοχής (ΦΕΚ 38, 1928). Το πρόβλημα που αφορούσε την εξασφάλιση των πόρων ήταν υψηλής ζωτικής σημασίας, η Κυβέρνηση προέβη στην νομική κατοχύρωση για την εκκαθάριση της περιουσίας των προηγούμενων Χριστιανικών Κοινοτήτων, έπειτα από την σύσταση της αρμόδιας επιτροπής (ΦΕΚ 350, 1929).

Ταυτόχρονα οι φιλελεύθεροι συνέχιζαν την εκπαιδευτική πολιτική που είχαν για να θεσμοθετήσουν ένα λαϊκό σχολείο, κύρωσαν βάσει νόμου την ίδρυση των γεωργικών σχολείων της μέσης εκπαίδευσης και είχαν κωδικοποιήσει κάθε προηγούμενη ρύθμιση με τον νόμο για την στοιχειώδη εκπαίδευση (Ν. 4397, 1929). Συγχρόνως, στο πλαίσιο της διαδικασίας για την άμεση υλοποίηση των διατάξεων του νόμου που αναφέρθηκε προηγουμένως ξεκίνησε μια συστηματική διαδικασία για την ίδρυση των Νηπιαγωγείων (ΦΕΚ 383, 1929). Η διαδικασία είχε άμεση σχέση με την καταπολέμηση του γλωσσικού αναλφαριθμητισμού, εκείνων που ήταν ξενόφωνοι, αφού η προσχολική εκπαίδευση είχε χρησιμοποιηθεί ήδη στην περιοχή, την περίοδο της Τουρκοκρατίας σαν μηχανισμός για την εκμάθηση της γλώσσας (Ηλιάδου – Τάχου, 2000).

3.3 Η Γερμανική Κατοχή

Την επόμενη ημέρα, εκείνη μετά τον πόλεμο, περνούσαν από την Κοζάνη τα αεροπλάνα της Ιταλίας με προορισμό τη Θεσσαλονίκη, ο συναγερμός που είχε τοποθετηθεί στην Εθνική Τράπεζα και το σχολείο του Αγίου Δημητρίου αντηχούσε σε ολόκληρη την πόλη ενώ τραγικές ήταν οι φιγούρες των κατοίκων που τρέχανε έντρομοι και πανικόβλητοι (Τσουρμής, 1998). Ο αρχικός βομβαρδισμός της Κοζάνης πραγματοποιήθηκε 5 Νοεμβρίου 1940 από την αεροπορία της Ιταλίας, λίγο μετά από την έκρηξη του πολέμου Ελλάδας - Ιταλίας και ο δεύτερος στις 20 Νοεμβρίου, περιορισμένος βέβαια στην γύρω περιοχή και όχι μέσα στην πόλη. Οι βομβαρδισμοί στο σύνολο ανερχόταν στους τέσσερις και στοίχισαν την ζωή σε αρκετούς κατοίκους ενώ υπήρξαν τεράστιες υλικές καταστροφές ακόμη και σε αεροπλάνα.

Σε αναμονή για την Γερμανική κατάληψη, οι κάτοικοι εγκατέλειψαν την πόλη και πήραν μαζί τους κάθε τι πολύτιμο που είχαν και μπορούσε να μεταφερθεί, διασκορπίστηκαν χωρίς να υπάρχει πανικός στα γύρω χωριά (Παπακωνσταντίνου, 1999). Ο βομβαρδισμός της πόλης ήταν από πέντε, κάποιοι αναφέρουν για εφτά, αεροπλάνα της Γερμανίας με κάθετη εφόρμηση, που ήταν Junkers 87 ή όπως είναι ευρέως γνωστά Stukas και δυο αναγνωριστικά που εφόρμησαν κάθετα προς την πόλη τον Απρίλιο του 1941 και συγκεκριμένα στις 10 του μηνός ημέρα Πέμπτη και ώρα 17:00 (Παπακωνσταντίνου, 1999). Την ίδια ώρα στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου πραγματοποιούνταν ο εσπερινός, ο ναός δεν επλήγη, μονάχα κάποια θραύσματα άφησαν ανεξίτηλα τα ίχνη τους. Οι Γερμανοί είχαν πληροφορίες πως στο Δημαρχείο είχε εγκατασταθεί το Στρατηγείο και για αυτό το λόγο βομβάρδισαν με συστηματικό τρόπο με συνέπεια να καταστραφεί ολοκληρωτικά (Μαργαρίτη, 2017).

Στο υπόγειο του Δημαρχείου στεγαζόταν η Βιβλιοθήκη και χρησιμοποιούνταν σαν καταφύγιο. Με απόφαση που είχε βγάλει πιο πριν το Δημοτικό Συμβούλιο και την συνδρομή του εφόρου Δελιαλή οι θησαυροί της είχαν μεταφερθεί στην κρύπτη του Αγίου Λαζάρου (Ηλιαδέλης, 1983). Ο Παπακωνσταντίνου (1999) έχει γράψει πως ο βιβλιοφύλακας Δελιαλής είχε καλέσει κάθε έναν που διάβαζε στη βιβλιοθήκη, και βοηθούσε για ημέρες ολόκληρες, κουβαλώντας βιβλία καθώς και χειρόγραφα σε πιο ασφαλή σπίτια για να μπορέσουν να γλυτώσουν τα πολυτιμότερα τεκμήρια της πατρίδας (Παπακωνσταντίνου, 1999). Οι βόμβες είχαν προκαλέσει τεράστιες καταστροφές και ο στόχος ήταν τα μεγαλύτερα κτίρια, το Δημαρχείο, η Εθνική

Τράπεζα, το Παρθεναγωγείο, οι Καπναποθήκες, τα ξενοδοχεία κ.λπ. Με άλλα λόγια να καταστρέψουν το κέντρο της πόλης (Μαργαρίτη, 2017).

Έπειτα από την κατάληψη των Γερμανών ήρθαν οι βομβαρδισμοί της Αγγλίας τον Απρίλιο του 1941, στοχεύοντας την θέση που είχαν οι Γερμανοί. Το μέγεθος που είχε η καταστροφή ήταν αρκετά μεγάλο και μπορεί να φανεί από το 1,5 εκατομμύριο δραχμές που δόθηκαν σε εκείνους που είχαν πληγεί από τους βομβαρδισμούς έπειτα από απόφαση του Υπουργείου Οικονομικών και Εθνικής Οικονομίας (Μαργαρίτη, 2017).

Ένα σοβαρό πρόβλημα ήταν αυτό του επισιτισμού στον πληθυσμό. Εστία για το συσσίτιο ήταν η Χριστιανική Μορφωτική Σχολή Νέων Κοζάνης στην οποία μπορούσαν να εξυπηρετηθούν χιλιάδες πτωχοί της πόλης. Ο Ερυθρός Σταυρός βοήθησε στα συσσίτια με 8.300 μερίδες να υπάρχουν καθημερινά (Μαργαρίτη, 2017). Στην οργάνωση πρωτοστάτες ήταν ιερείς με βασικό τον Αυγουστίνο Καντιώτη και τον παπά – Πασχάλη όπου ήταν η ψυχή του συσσιτίου όπως και του Γκαράζ¹⁰. Έπειτα από την απόφαση που πήρε το Δημοτικό Συμβούλιο το 1953, ο δρόμος που υπήρχε μπροστά από το γκαράζ Τέγου ονομάστηκε σε οδό Εστίας.

Τον χειμώνα του 1941 το Δασαρχείο πρότεινε στους αδύναμους της περιοχής να καθαρίσουν το δάσος με προσωπική τους εργασία και ως πληρωμή θα έπαιρναν όσα ξύλα χρειαζόνταν, βέβαια το συγκεκριμένο αποτέλεσε και το εισιτήριο για την είσοδο στο δάσος και τελικά στην καταστροφή του, αφού το 1943 το δάσος απογυμνώθηκε (Τσιούμης, 2009). Ο Πάικος ανέφερε πως στο συσσίτιο έδωσε πάγκους και λαμαρίνες, ηλεκτρικό φωτισμό και κόπηκε ένας μεγάλος πλάτανος στο ποδοσφαιρικό γήπεδο για την προμήθεια ξυλείας, το δέντρο ήταν 6,10 μέτρα και δόθηκε για να καλύψει τις ανάγκες των απόρων την περίοδο του χειμώνα 1943 (Τσιούμης, 2009).

Όσο συνεχιζόταν η Κατοχή από τους Γερμανούς και η Κοζάνη βρισκόταν υπό κατάληψη, η περιοχή του Βόιου καθώς και η δυτική περιοχή του Αλιάκμονα είχε παραχωρηθεί στους Ιταλούς. Το διάστημα 26 έως 28 Οκτωβρίου του έτους 1944 οι

¹⁰ Το γκαράζ του Τέγου βρισκόταν κοντά στον Άγιο Νικόλαο απέναντι από το Γυμνάσιο. Στην αρχή ο χώρος ήταν ακατάλληλος για να οργανώνουν συσσίτια, βέβαια αρκετά γρήγορα τα εμπόδια που υπήρχαν ξεπεράστηκαν. Είχε ονομαστεί και επίσημα Εστία συσσιτίου και ο χώρος όπως και η προσπάθεια των χρόνων της κατοχής έγινε ευρέως γνωστή στην Κοζάνη σαν Έστια.

αλεξιπτωτιστές της Αγγλίας είχαν πέσει μαχόμενοι για να απελευθερώσουν την Κοζάνη και προς τιμήν της ηρωικής τους θυσίας δημιουργήθηκε μια πλάκα στην εξωτερική πλευρά του Ιερού Ναού Προφήτη Ηλία όπου αναγράφει Died for Freedom. Στις 28 Οκτωβρίου του 1944 έγινε και η αποχώρηση των Γερμανών.

3.3.1 Η εκπαίδευση την περίοδο της Γερμανικής Κατοχής

Ο Μεταξάς υπό τον φόβο της επαναφοράς του κοινοβουλευτισμού και την πιθανότητα κατάληψης εξουσίας από τους κομμουνιστές, επέβαλλε την χώρα σε καθεστώς στυγνής δικτατορίας. Είχαν καταργηθεί οι κύριες διατάξεις του Συντάγματος, όπου κατοχύρωναν την ατομική ελευθερία και τα δικαιώματα που είχαν οι πολίτες, όπως και κάθε πολιτική ελευθερία, εξαπολύοντας ταυτόχρονα διώξεις εναντίον κάθε ατόμου που ήταν αντίθετος στο καθεστώς (Αναστασόπουλος, 2012), με συλλήψεις, φυλάκιση, βασανιστήρια όπως και εκτοπίσεις αριστερών, προοδευτικών καθώς και δημοκρατών (Ψαλλίδας, 2006). Η επιβολή της λογοκρισίας επί του τύπου κάθε είδους πολιτική ή καλλιτεχνική έκφραση ήταν πάγια τακτική για την δικτατορία. Ακόμη, μετέβαλε το εκπαιδευτικό σύστημα όπως εκείνο είχε διαμορφωθεί το 1929 (Ν. 4397, 1929), με σκοπό τον έλεγχο ιδεολογικά και πολιτικά σε κάθε βαθμίδα της εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με εγκύκλιο που είχε εκδοθεί, χαρακτηριζόταν οι προηγούμενες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις σαν μια προσπάθεια, προκειμένου το σχολείο να καταστεί μέσο για την προπαρασκευή κομμουνιστικής επιβολής (Κατσίκας & Θεριανός, 2004) με μεγάλο τμήμα εκπαιδευτικού σώματος από την στοιχειώδη μέχρι και την ανώτατη εκπαίδευση να είναι διεφθαρμένη. Η πολιτική της εκπαίδευσης, όπως ήταν διαμορφωμένη, βρισκόταν υπό αύξουσα επίδραση των ερυθρών οργάνων κομμουνισμού και ήταν έργο του υπαρχηγού κομμουνιστικού κόμματος με καταστροφική επίδραση για τους νέους του έθνους (Δημαράς, 1973).

Βασική επιδίωξη που είχε το Μεταξικό καθεστώς ήταν να δημιουργηθούν λαϊκά ερείσματα και ευρεία λαϊκή αποδοχή, χειραγωγή των νέων και μετατροπή σε ένα πειθήνιο όργανο καθεστώτος (Εθνική Εταιρεία, 1937), με σκοπό να κατευθυνθεί η συγκρότηση της κοινωνικής βάσης που θα συμμεριζόταν τους πολιτικούς στόχους είχε στραφεί στην νεολαία, που εν τέλει δεν είχε επιτυχία. Το ρόλο του βασικού μηχανισμού για την προώθηση της ιδεολογίας ανέλαβε η Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (Βελούδης, 1983), σε πρότυπα του ναζιστικού τάγματος εφόδου, όπου το

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων με εγκύκλιο είχε ενσωματώσει στον μηχανισμό του κράτους και η χρηματοδότηση ήταν από τον προϋπολογισμό του κράτους και στην πορεία έγινε η ένταξη κάθε μαθητή στο σχηματισμό (Παναγιωτόπουλος, 1937).

Η εισβολή από τις δυνάμεις Κατοχής και από την κατάρρευση της κρατικής μηχανής ολοκλήρωσε την αποδυνάμωση του αγαθού της μόρφωσης αφού η εκπαίδευση λειτουργούσε πλημμελώς. Τα σχολεία στην Κοζάνη και σε κάποιες περιοχές ήταν κλειστά σχεδόν για όλη την περίοδο. Αρκετά σχολεία είχαν επιταχθεί από τις δυνάμεις της Κατοχής και είχαν χρησιμοποιηθεί σαν αποθήκες, νοσοκομεία όπως κι χώροι για τον στρατωνισμό (Καλαντζής, 2002). Κάποια καταστράφηκαν από τον βομβαρδισμό και κάποια άλλα υπολειπονταν με το φόβο για αντίποινα εξαιτίας της εξάπλωσης που είχε η Εθνική Αντίσταση (Καλαντζής, 2002). Υπήρχαν ακόμη και ελλείψεις από το έμπυχο δυναμικό, ορισμένοι είχαν επιστρατευθεί ενώ κάποιοι είχαν ενταχθεί στην Εθνική Αντίσταση και ορισμένοι είχαν φυλακιστεί (Κυπριανός, 2004).

Επιπρόσθετα, άνθρωποι από τον τομέα της εκπαίδευσης για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα που υπήρχε στη σίτιση, είχαν αποσπαστεί σε πόλεις πιο μεγάλες που υπήρχε συσσίτιο, ενώ είχαν ακόμη ένα οργανωμένο δίκτυο για την διανομή των προϊόντων. Το σχολικό έτος 1940 – 1941 η λειτουργία ήταν μονάχα για τρεις μήνες και την επόμενη χρονιά λειτούργησε μονάχα για 20 ημέρες (Δημαράς, 1998). Η Κυβέρνηση Τσολάκογλου που αναφέρεται ως δωσίλογη, επανέφερε το εξατάξιο δημοτικό καθώς και το γυμνάσιο, στο οποίο ήταν υποχρεωτικό να διδάσκονται τα Γερμανικά και τα Ιταλικά, ενώ παράλληλα καταργήθηκαν τα επαγγελματικά σχολεία.

Ακόμη, με βάση νόμων επιχειρήθηκε να τεθούν υπό τον έλεγχο της κυβέρνησης τα Ανώτατα Ιδρύματα, υπονομεύοντας την λειτουργία που είχαν τα Πανεπιστήμια, επεμβαίνοντας στις εκλογές που αφορούσαν την λειτουργία τους (Παπαπάνος, 1970), πραγματοποίησε απολύσεις που ήταν μαζικές και περιόρισε τις παροχές που είχαν οι φοιτητές. Συγχρόνως, είχαν καταργηθεί οι εξετάσεις εισαγωγής, αύξησαν τους εισακτέους, και τα συγγράμματα για να αποκτηθούν έπρεπε να καταβάλουν κάποιο αντίτιμο. Βέβαια, σε ορισμένες περιπτώσεις η εκπαίδευση ήταν υπό τον έλεγχο της Κατοχής όπως και ασκούσαν από εκείνη.

Έπειτα από την κατάληψη που είχε γίνει στα Επτάνησα το 1941, ανέλαβε την διοίκηση ο Parini, στέλεχος φασιστικού κόμματος της Ιταλίας και της Ελληνικής Πραγματικότητας (Μοσχόπουλος, 2012). Αναφορικά με την εκπαίδευση, κύριος στόχος ήταν να ελέγχει και να έχει την εποπτεία της δημοτικής όπως και της μέσης εκπαίδευσης, ώστε να μπορέσει να χειραγωγήσει τους μαθητές. Είχε διοριστεί ως γενικός επόπτης ο Ιταλός εκπαιδευτικός και Ελληνιστής Μπρογκέντι, όπου είχε απομακρύνει κάθε διευθυντή από τα σχολεία που αντικαταστάθηκαν από τους διορισμένους της Ρώμης και ακολούθησε μια ριζική αλλαγή στα προγράμματα.

Στο στόχαστρο ήταν η Ιστορία, όπου και καταργήθηκε μαζί με τα Αρχαία Ελληνικά, σταμάτησε τον Επιτάφιο του Περικλή και συγχρόνως ενισχύθηκαν τα Λατινικά, το ωράριο ήταν έξι ώρες και υπήρχε μονάχα ένα διάλειμμα. Επιβλήθηκε ο φασιστικός χαιρετισμός, καταργήθηκαν, το Εορτολόγιο της Ορθοδοξίας, οι επέτειοι του Έθνους και καθιερώθηκε ο εορτασμός των φασιστών και των καθολικών. Στις αίθουσες που υπήρχαν σκιτσογραφίες των ηρώων του 1821 αφαιρέθηκαν και στη θέση αυτών τοποθετήθηκαν αντίστοιχες του Μουσολίνι.

Οι Ιταλοί είχαν ακολουθήσει την τακτική του εξευμενισμού, για τους μικρούς μαθητές με μέτρα τα οποία ήταν προπαγανδιστικά για την φασιστική πρόνοια. Τα εγχειρίδια της Ελλάδας αντικαταστάθηκαν από τα Ιταλικά και η γλώσσα της Ιταλίας έγινε πλέον επίσημη (Βαλσαμόπουλος, 1983), αφού και οι εκπαιδευτικοί της Ελλάδας υποχρεώθηκαν να μάθουν Ιταλικά. Τους εκπαιδευτικούς που αντιστάθηκαν στις συγκεκριμένες πρακτικές, τους συνέλαβαν και τους φυλάκισαν ενώ άλλους τους απέλυσαν και τους αντικατέστησαν με Ιταλούς (Μοσχόπουλος, 2012).

Η εμπλοκή που είχε η Βουλγαρία στο πλευρό της δύναμης του Άξονα παρόλο που διακήρυσσε την απελευθέρωση του εδάφους που είχαν αποσπαστεί στο βαλκανικό πόλεμο, αποτελούσε μια ανάγκη που ήταν επιτακτική για τον εθνικό αυτοπροσανατολισμό και την συσπείρωση του πληθυσμού που κατοικούσε μέσα στα καινούργια σύνορα της Βουλγαρίας, με τη γλώσσα να αποτελεί το ιδεολογικό πλαίσιο και το συνεκτικό δεσμό επί του οποίου θα πατούσε η Βουλγαρία για να επαναπροσδιορίσει την ταυτότητά της (Καλαντζής, 2002).

Πάνω στο συγκεκριμένο πλαίσιο, διαμορφώθηκε και η πολιτική εκπαίδευσης του Βουλγαρικού Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, όπου ήταν ενιαία για όλα τα Νέα Εδάφη

(Βουλγαρική ζώνη της Κατοχής ήταν η Ανατολική Μακεδονία όπως και η Θράκη) και αφορούσε την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Βασικός στόχος ήταν η κρατικό – πολιτική παιδαγωγή μέσα από την πολιτιστική εκπαιδευτική δραστηριότητα, που θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια πνευματική όπως και ηθική ύψωση του Έθνους της Βουλγαρίας (Κοτζαγεώργη, 1975). Ορισμένα μέτρα για την συγκεκριμένη κατεύθυνση ήταν να δημιουργηθούν λαϊκά αναγνωστήρια, να ιδρυθούν σωματεία και οργανώσεις Βουλγαρίας όπως και να διεξάγονται σεμινάρια για την γνώση και γνωριμία με τη βουλγαρική (Εκδοτική Αθηνών, 2000) υπό τον έλεγχο του Υπουργείου από τους επαρχιακούς σχολικούς επιθεωρητές. Τα εγχειρίδια ήταν σχετικά με το διδακτικό αντικείμενο που είχε η κάθε τάξη, όπως για παράδειγμα τα Θρησκευτικά, η γλώσσα της Βουλγαρίας, της Ιστορίας κ.λπ. Η χρήση ήταν υποχρεωτική και είχε επεκταθεί σε κάθε βαθμίδα της εκπαίδευσης, τόσο στα εθνικά όσο και στα ιδιωτικά σχολεία, ακόμη και στα μειονοτικά σχολεία.

3.3.2 Αναλυτικό & Ωρολόγιο Πρόγραμμα

Πολλές ήταν οι φορές εκείνες, ιδίως το φθινόπωρο του έτους 1941, όπου το Συμβούλιο είχε κληθεί από το Υπουργείο για να υποβάλλει το αναλυτικό και το ωρολόγιο πρόγραμμα καθώς και τις οδηγίες για την εφαρμογή τους.

3.3.3 Σχολικό Έτος 1940 – 1941

Η αρχική συνεδρίαση ήταν τον Αύγουστο του 1941, όπου το Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαίδευσης είχε υποβάλει προτάσεις για την λειτουργία του σχολείου κατά το διάστημα του φθινοπώρου του 1940 – 1941. Η περικοπή που προτάθηκε για τις ώρες ήταν αρκετά μικρή, διότι με βάση την γνώμη που είχαν οι σύμβουλοι για επιπλέον μείωση δεν θα μπορούσε να οδηγήσει στην ανάπαυση του κάθε μαθητή αλλά στην επιβάρυνσή του με εργασίες που ήταν βαριές. Στην συγκεκριμένη πρόταση είχε μεγάλο ρόλο η προέλευση που είχαν οι μαθητές, κοινωνικά. Είχε κριθεί σκόπιμο να αυξηθεί κατά μια ώρα η διδασκαλία των Μαθηματικών, να γίνει περικοπή στη Γυμναστική όπως και στο μάθημα της Ιστορίας στην πρώτη τάξη και να μειωθεί η διδασκαλία της Γαλλικής γλώσσας. Στις ώρες των ειδικών μαθημάτων, προτάθηκε να μην υπάρξει μεταβολή εκτός από την διαγραφή μιας ώρας από την Ιχνογραφία και δυο από το μάθημα Κεντήματος (Πράξη 94, 1941 ΑΕΣ 25).

Ήταν ξεκάθαρος ο στόχος του φρονηματισμού των μαθητών, σύμφωνα με τις οδηγίες που αφορούσαν την διδασκαλία των Θρησκευτικών, που είχε προταθεί η συγκέντρωση προσοχής σε δράσεις ενδοξότερων ανδρών της Ορθοδοξίας και της Ιστορίας που ζητούσαν παραδείγματος χάριν να καταδείξουν τις καταστροφές που είχαν οι Έλληνες λόγω του διχασμού στον πόλεμο. Ακόμη, είχε διευκρινιστεί η προτεραιότητα που χρειαζόταν να αποτελεί την διάπλαση του ήθους που είχαν οι μαθητές και να καλλιεργήσουν το εθνικό και το θρησκευτικό φρόνημα (Πράξη 94, 1941 ΑΕΣ 25).

Αν συγκριθεί με το ανάλογο σχέδιο που είχε δημοσιευθεί στην εφημερίδα της Κυβερνήσεως τον Σεπτέμβριο του 1941, μπορεί να διαπιστωθεί πως το Υπουργείο είχε προχωρήσει σε μεγαλύτερη μείωση και πιο συγκεκριμένα κατά είκοσι τέσσερις ώρες για την πρώτη τάξη στα γενικά μαθήματα (κανονικά ήταν τριάντα ώρες) και είκοσι τρεις ώρες για την δεύτερη τάξη (κανονικά ήταν είκοσι πέντε ώρες). Η συγκεκριμένη μείωση ήταν καταμερισμένη κατά μια ώρα σε ποικίλα μαθήματα. Ιδίως για τα ειδικά μαθήματα το πρόγραμμα είχε επεκταθεί σε επτά ώρες για τις βιοτεχνικές κατευθύνσεις και σε πέντε ώρες για τις λοιπές κατευθύνσεις (Κανονιστικό Διάταγμα, 1941).

Αργότερα, το Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαίδευσης είχε εντολή υποβολής καινούργιου σχεδίου διατάγματος για τις ώρες που αφορούσαν τα γενικά μαθήματα τα οποία έπρεπε να περιοριστούν παραπάνω, δηλαδή είκοσι ώρες για την πρώτη τάξη και δεκαοκτώ για την δεύτερη τάξη. Αναφορικά με τα ειδικά σχολεία δεν υπήρχαν ώρες για την πρώτη τάξη και για τη δεύτερη τάξη ήταν έξι ώρες την εβδομάδα για την εκάστοτε κατεύθυνση. Με αυτό τον τρόπο το ωρολόγιο πρόγραμμα δεν ήταν περισσότερο από τέσσερις διδακτικές ώρες την ημέρα. Για το αναλυτικό πρόγραμμα το Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαίδευσης ήταν σταθερό σε προτάσεις που είχαν κατατεθεί στην πράξη 94. Εν τέλει στο Κανονιστικό Διάταγμα που ακολούθησε, το Υπουργείο είχε υιοθετήσει ολοκληρωτικά το ωρολόγιο πρόγραμμα του Ανώτατου Συμβουλίου Εκπαίδευσης και τις οδηγίες αναφορικά με το αναλυτικό πρόγραμμα όπου είχε προταθεί στην Πράξη 94.

Όμοια εξέλιξη είχε και η κατάσταση της ρύθμισης των προγραμμάτων για τα γυμνάσια και τα επαγγελματικά λύκεια, που και εκείνα δέχθηκαν τροποποιήσεις το Φθινόπωρο του 1941. Έπειτα από ένα έγγραφο που ήταν επείγον από το Υπουργείο,

το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο είχε καταρτίσει και έπειτα υποβάλει ένα καινούργιο τροποποιημένο πρόγραμμα για τα σχολεία.

Το συγκεκριμένο ξεκινούσε από τις επισημάνσεις της έκτης τάξης γυμνασίου, όπου το Συμβούλιο είχε υποστηρίξει πως δεν υπήρχαν πλέον ισχυροί λόγοι για να επιβληθεί η λήξη των μαθητών 31 Οκτωβρίου και οι εξετάσεις για τις Ανώτατες σχολές θα πραγματοποιούνταν τον Γενάρη του 1942 και όσοι ήθελαν το απολυτήριο για να ξεκινήσουν εργασία, δε θα είχαν καμία ωφέλεια, αφού όσο πιο λίγη κατάρτιση είχαν τόσο περισσότερο θα ήταν παραγκωνισμένοι από τους απόφοιτους ή από τους άπορους μαθητές που είχαν ανάγκη εργασίας και διέφευγαν στα μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας.

Το Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαίδευσης είχε επισημάνει πως η απόπειρα για την συμπλήρωση των κενών θα δημιουργούσε πρόβλημα για τους μαθητές που δεν ήταν εύποροι, ενώ υπήρχε φόβος και για την καταστρατήγησή τους από γονείς για την απαγόρευση της επιβάρυνσης των μαθητών που πραγματοποιούσαν εντατική κατ' οίκον εργασία. Συνεπώς, η πρόταση ήταν να λήξουν τα μαθήματα για την έκτη τάξη τέλος Νοεμβρίου και οι εξετάσεις για το απολυτήριο να πραγματοποιηθούν αρχές Δεκεμβρίου.

Όσον αφορά τις παρατηρήσεις για την εφαρμογή του αναλυτικού προγράμματος είχε τονιστεί πως ο στόχος ήταν να προφυλαχτεί η φυσική και η πνευματική υγεία των μαθητών. Είχε διευκρινιστεί πως από την στιγμή που δεν ήταν εφικτή η ολοκληρωτική κάλυψη της ύλης, χρειαζόταν η σχολική εργασία να καλύψει τα ουσιώδη. Βέβαια, όσο μεγαλύτερο ήταν το ενδιαφέρον για την υγεία του κάθε μαθητή, άλλο τόσο ήταν η διάπλαση του ήθους και η διατήρηση του φρονήματος τόσο θρησκευτικά όσο και εθνικά. Προτάθηκε η ενίσχυση της πίστης για την Θεία Πρόνοια και το μέλλον που θα είχε η φυλή και η αγάπη για την πατρίδα. Η επιδίωξη που είχε το Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαίδευσης, της εκπαιδευτικής λειτουργίας χρειαζόταν να είναι τα φρονηματιστικά μαθήματα ώστε να υπάρχει αύξηση και ποικιλία στην μάθηση αλλά και να καλλιεργηθούν οι εθνικές αρετές. Τέλος, ήταν απαγορευμένη η ανάθεση της υποχρεωτικής εργασίας στο σπίτι, πέραν από τις Εκθέσεις ιδεών και μια άσκηση στα Μαθηματικά έπειτα από κάθε διδακτική ώρα. Από τα ωρολόγια προγράμματα που είχαν υποβληθεί, διαπιστώθηκε πως το μάθημα

της Φυσικής Αγωγής δεν υπήρχε, τα Αρχαία ήταν κυρίαρχα και για τα επαγγελματικά λύκεια, η διδασκαλία Αρχαίων ήταν περίπου πέντε με επτά ώρες την εβδομάδα.

3.3.4 Σχολικό Έτος 1941 – 1942

Το επόμενο Κανονιστικό Διάταγμα, είχε καταρτιστεί και είχε υποβληθεί το 1942 από το Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαίδευσης. Είχε προηγηθεί μια δημοσίευση των Νόμων 1025/1942 και 1956/1942 για να εισαχθούν οι γλώσσες της Γερμανίας και της Ιταλίας σαν υποχρεωτικά μαθήματα στις σχολικές τάξεις. Έπειτα από την δημοσίευση τους ήλθαν στο Συμβούλιο δυο σχέδια με αναλυτικά προγράμματα για την διδασκαλία είτε της μιας είτε της άλλης γλώσσας και εν τέλει τον Απρίλιο του 1942 το Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαίδευσης είχε καταρτίσει και είχε υποβάλλει το σχέδιο Κανονιστικού Διατάγματος για την διδασκαλία των γλωσσών στα γυμνάσια (Πράξη 9, 1942 ΑΕΣ 26).

Με βάση το ανωτέρω σχέδιο τα ιταλικά θα διδάσκονταν το σχολικό έτος 1941 – 1942 στην δεύτερη τάξη γυμνασίου για τρεις ώρες εβδομαδιαίως και εκτός από την γραμματική με την συνοδεία εύκολων αναγνωσμάτων, είχε προταθεί και η συχνή συνδιάλεξη εντός της τάξης αναφορικά με τα θέματα της οικογενειακής και της πρακτικής ζωής όπως και ασκήσεις μετάφρασης στην τάξη και στο σπίτι. Η διδασκαλία των γερμανικών ήταν στην τρίτη τάξη με τρεις ώρες και έπειτα από κάθε διδακτική ώρα υπήρχε μια μικρή γραπτή άσκηση στο σχολείο και ορισμένες φορές στο σπίτι, όπου οι μαθητές δεν χρειαζόταν να ασχοληθούν περισσότερο από μισή ώρα (Πράξη 9, 1942, ΑΕΣ 26).

Υπάρχει λοιπόν μια περίπτωση που το Συμβούλιο υιοθέτησε τις εντολές του Υπουργείου και τις παρατηρήσεις στο σχέδιο, εκτός από τις λοιπές αναφορές και ξεκαθάρισε πως συνάμα με τις Εκθέσεις ιδεών και την άσκηση των Μαθηματικών οι μαθητές θα είχαν και ασκήσεις στις δυο ξένες γλώσσες. Είναι πλέον σαφές πως υπήρχε διάκριση υπέρ των ξένων γλωσσών όχι μονάχα απέναντι στα γενικά μαθήματα αλλά και απέναντι στην γλώσσα των γαλλικών που υπήρχε στις επόμενες τάξεις.

Αν συγκριθεί το ωρολόγιο πρόγραμμα, όπως είχε υποβληθεί από την συγκεκριμένη συνεδρίαση, με εκείνο του φθινοπώρου του 1941, καταλήγουμε στο ίδιο συμπέρασμα. Διαπιστώνεται δηλαδή πως εκείνες είχαν μειωθεί ακόμη πιο πολύ και

προέβλεπε δεκαοκτώ ώρες διδασκαλίας για κάθε τάξη πέραν από την πέμπτη τάξη όπου οι ώρες που προβλέπονταν ήταν είκοσι δύο. Η μείωση που έλαβε χώρα αφορούσε δυο ώρες από τα Αρχαία κάθε τάξης, μια ώρα από την Ιστορία της πρώτης τάξης και δυο ώρες από τις υπόλοιπες τάξεις, μια ώρα από τα Μαθηματικά, μια ώρα από την Φυσική Ιστορία και μια ώρα από την Μουσική της δεύτερης και της τρίτης τάξης (Πράξη 9, 1942 ΑΕΣ 26). Δεν έχουμε την δυνατότητα να γνωρίζουμε με ακρίβεια για ποιο λόγο υπήρχε τόση μείωση στο πρόγραμμα, σαφώς ο μεγάλος λιμός που υπήρξε θα είχε παίξει σημαντικό ρόλο, σίγουρα όμως είναι προφανής η προσπάθεια που κατέβαλαν για να χωρέσουν οι τρεις ώρες των δυο ξένων γλωσσών.

Στο Κανονιστικό Διάταγμα που είχε δημοσιευθεί λίγο μετά, η μείωση δεν ήταν και τόσο μεγάλη, αφού το ωρολόγιο πρόγραμμα είχε προβλέψει είκοσι τέσσερις ώρες για τις τάξεις πρώτη μέχρι και τρίτη και είκοσι έξι για τις τάξεις τετάρτη και πέμπτη όπου λειτούργησε για πρώτη χρονιά. Στην πέμπτη τάξη τα Αρχαία είχαν μείωση μιας ώρας, όπως την ίδια μείωση είχαν και τα Μαθηματικά της δεύτερης και τρίτης τάξης. Ενώ είχαν συμπεριληφθεί ακόμα δυο ώρες στα Λατινικά για την τετάρτη και την πέμπτη τάξη όπως ακόμη μια ώρα μέσα στην εβδομάδα για την Ηθική Αγωγή σε κάθε τάξη. Στις παρατηρήσεις περιέχονταν όσα είχαν αναφερθεί στο σχέδιο του Ανώτατου Συμβουλίου Εκπαίδευσης. Ακόμη δυο στοιχεία τα οποία χρειάζεται να αναφερθούν είναι πως δεν είχαν διορισθεί δάσκαλοι για τα Γερμανικά και τα Ιταλικά και στην δεύτερη τάξη προέβλεπε την διάθεση ωρών για τα λοιπά μαθήματα ενώ για την τρίτη τάξη στο μάθημα Γαλλικών. Το δεύτερο που αξίζει να αναφερθεί είναι η δυνατότητα που είχαν οι σύλλογοι για τον περιορισμό της αιτιολογημένης πράξης του εβδομαδιαίου προγράμματος μέχρι τις δεκαοκτώ ώρες εξαιτίας των ποικίλων τοπικών συνθηκών (Κανονιστικό Διάταγμα, 1942 Εφημερίδα της Κυβέρνησης).

Την επόμενη ημέρα σε καινούργια συνεδρίαση το Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαίδευσης υπέβαλε σχέδιο κανονιστικού διατάγματος αναφορικά με την διδασκαλία των δυο γλωσσών και στα αστικά σχολεία της επαγγελματικής κατεύθυνσης. Τα Ιταλικά είχαν τρεις ώρες διδασκαλίας την εβδομάδα για την πρώτη τάξη και τα Γερμανικά ίδιες ώρες για την δεύτερη τάξη. Η ύλη που προβλεπόταν όπως και οι παρατηρήσεις του αναλυτικού προγράμματος ήταν ίδιες, όπως ακριβώς ήταν και στα γυμνάσια. Η διατύπωση που είχαν ήταν πιστή αντιγραφή των προηγούμενων (Πράξη 11, 1942 ΑΕΣ 26).

Στην ίδια συνεδρίαση υποβλήθηκε και το σχέδιο του Κανονιστικού Διατάγματος αναφορικά με το ωρολόγιο πρόγραμμα των γυμνασίων και των επαγγελματικών λυκείων για την περίοδο 1941 – 1942. Οι αλλαγές συγκριτικά με το προηγούμενο έτος ήταν πολύ λίγες και το συνολικό πρόγραμμα είχε παρουσιάσει αύξηση κατά μια ή δυο ώρες αναλόγως την τάξη. Οι παρατηρήσεις για ακόμη μια φορά ήταν ίδιες για την απαγόρευση και για τις συστάσεις σε κάθε εκπαιδευτικό για την προτεραιότητα της διαπαιδαγώγησης των Θρησκευτικών και της Εθνικής όπως και για την διάπλαση του ήθους των μαθητών (Πράξη 11, 1942 ΑΕΣ 26).

Τα ανωτέρω Κανονιστικά Διατάγματα είχαν δημοσιευθεί χωρίς κάποια αλλαγή στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης, μόνο που πραγματοποιήθηκε ένα χρόνο αργότερα. Αποτελεί και αυτό ένα δείγμα της αναστάτωσης που είχε επικρατήσει στον τομέα της εκπαίδευσης εξαιτίας των συνθηκών που υπήρχαν στην Κατοχή και την ανώμαλη λειτουργία που είχε τόσο το εκπαιδευτικό σύστημα όσο και ο κρατικός μηχανισμός συνολικά. Ακόμη, παρατηρήθηκε πως στο ίδιο φύλλο της εφημερίδας υπάρχουν Κανονιστικά Διατάγματα του 1942 υπογεγραμμένα από τον Τσολάκογλου σαν πρόεδρο της Κυβέρνησης και το 1942 υπογεγραμμένο από τον Λογοθετόπουλο όπου τον είχε διαδεχθεί.

3.3.5 Σχολικό Έτος 1943 – 1944

Για το Σχολικό έτος 1943 – 1944 είχε καταρτιστεί αναλυτικό όπως και ωρολόγιο πρόγραμμα από το Συμβούλιο για τις τάξεις έκτη και εβδόμη γυμνασίου. Στην συνεδρίαση που πραγματοποιήθηκε από το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο αρχικά είχε γνωματεύσει κάποια ζητήματα και έπειτα υπέβαλε το σχέδιο που είχε. Πιο συγκεκριμένα, υποστήριξε πως εξαιτίας των συνθηκών που επικρατούσαν δεν γινόταν να αναφερθούν σε διδάγματα για την Πολιτική Οικονομία και το Δίκαιο, για το λόγο αυτό κατάργησε την διδασκαλία των συγκεκριμένων μαθημάτων. Ακόμη, ζητήθηκε να καταργηθούν τα Φιλοσοφικά της έκτης τάξης, ώστε να μπορέσουν να εισαχθούν στο πρόγραμμα οι τελευταίες δυο τάξεις όπου οι μαθητές ήταν περισσότερο ώριμοι. Ακριβώς το ίδιο είχε προταθεί για την Κοσμογραφία και για την Τριγωνομετρία και από τις ώρες που εξοικονομούσαν προσφερόταν στην συμπλήρωση των ελλείψεων που είχαν στα Μαθηματικά τα προηγούμενα έτη. Αναφορικά με την διδασκαλία της Οικιακής Οικονομίας και των Οικονομικών Έργων, επειδή στις έξι τάξεις ήταν αρκετές, είχε προταθεί να καταργηθούν στις

τάξεις έκτη και εβδόμη και εξαιτίας της αναμφισβήτητης παιδαγωγικής και πρακτικής αξίας που είχε η Ιχνογραφία ζητήθηκε να ενταχθούν και στα γυμνάσια.

Αξίζει να μείνουμε σε κάποια σημεία του σχεδίου, αρχικά τα Θρησκευτικά καταλάμβαναν δυο ώρες σε κάθε τάξη και προτεινόταν να ενισχυθεί η θρησκευτική διδασκαλία με ανάπτυξη της θρησκευτικής ζωής εντός του σχολείου και την αβίαστη συμμετοχή κάθε μαθητή σε εκείνη και στα γυμνάσια θηλέων ήταν αναγκαία η προβολή των διδαγμάτων αναφορικά με την δράση που έχει η γυναίκα (Πράξη 91, 1943 ΑΕΣ 28).

Έπειτα, για το μάθημα των Αρχαίων όπου ήταν αναγκαία η διδασκαλία των οκτώ ωρών στην έκτη και την εβδόμη τάξη του γυμνασίου και στην κλασική κατεύθυνση και τέσσερις για την πρακτική κατεύθυνση, η πρόταση περιείχε έργα από τον Πλάτωνα, δημηγορίες από τον Θουκυδίδη, όπου ανάμεσα σε εκείνα ήταν ο Επιτάφιος, οι τραγωδίες Σοφοκλέους και Αισχύλου, η Ιλιάδα του Ομήρου κ.λπ.. Ανάμεσα σε εκείνους τους στόχους, εντοπίστηκε σαν ζητούμενο να κατανοηθεί η θεωρία που είχε ο Πλάτωνας, η διάκριση του Θουκυδίδη σαν ιστορικός από τους υπολοίπους της αρχαιότητας, να κατανοηθεί το βασικό νόημα που είχε ο Επιτάφιος και να εκτιμηθούν τα γνωρίσματα που είχε εκείνη την εποχή η ακμή του Αρχαίου Αθηναϊκού Κράτους και σε επίπεδο της γλωσσικής διδασκαλίας να ανευρεθούν ομοιότητες καθώς και διαφορές ανάμεσα στην αρχαία, την λατινική και την νεοελληνική γλώσσα (Πράξη 91, 1943 ΑΕΣ 28). Οι στόχοι ήταν πολύ υψηλοί για τις συγκυρίες που υπήρχαν, όπου βέβαια η τόνωση για το εθνικό φρόνημα και η σύνδεση με το παρελθόν του έθνους ήταν πολύ μεγάλη προτεραιότητα για τους πνευματικούς ταγούς.

Στα Νέα Ελληνικά η διδασκαλία ήταν τρεις ώρες για τις δυο τάξεις γυμνασίου και για τα τμήματα της κλασικής όπως επίσης και της πρακτικής κατεύθυνσης, με υψηλές απαιτήσεις για τα δεδομένα της τότε εποχής αναφορικά με την υποχρεωτική εκπόνηση του κάθε μαθητή για μια σύνθετη εργασία ανά εξάμηνο των τάξεων έκτης και εβδόμης με αντικείμενο να αναλυθεί ένα λογοτεχνικό έργο από Έλληνα συγγραφέα έπειτα από την έγκριση του διδάσκοντα. Η συγκεκριμένη ανάλυση έπρεπε να γραφεί στο σπίτι και για τις σύνθετες ασκήσεις όπου θα πραγματοποιούνταν στο σχολείο προτάθηκε να διδάσκει ο ίδιο διδάσκαλος τα Αρχαία και τα Νέα Ελληνικά και να υπάρχει ένα τρίωρο που ήταν συνεχόμενο για τα συγγραφή τους.

Οι ώρες βέβαια της διδασκαλίας που υπήρχαν για το συγκεκριμένο σκοπό χρειάστηκε να αποδίδονται σε εκείνο το μάθημα στις αμέσως επόμενες ώρες από την διδασκαλία (Πράξη 91, 1943 ΑΕΣ 28). Η συγγραφή που αφορά την σύνθετη εργασία θυμίζει με έντονο τρόπο το σύγχρονο αναλυτικό πρόγραμμα με ζητούμενο των σχολείων στις σύνθετες όπως και δημιουργικές εργασίες, όχι μονάχα στα Νέα Ελληνικά αλλά και σε κάθε μάθημα. Βέβαια, αποτελεί προβληματισμό το κατά πόσο στις δύσκολες στιγμές που είχε η τότε εποχή, μπορούσε να υλοποιηθεί ένας σχεδιασμός όπως αυτός που αναφέρθηκε.

Αναφορικά με το μάθημα της Ιστορίας όπου το Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαίδευσης ζητούσε αναγκαία, εκτός από την διδασκαλία με αφηγηματικό τρόπο, να χρησιμοποιούνται και ιστορικές πηγές για να μπορέσει να εξυπηρετήσει στο μεγαλύτερο βαθμό την αυτενέργεια των μαθητών, στοιχείο το οποίο αποτελεί αρχικό ζητούμενο ακόμη και σήμερα. Στους κύριους στόχους του συγκεκριμένου ζητήματος συναντάμε την έξαρση των βασικότερων σταθμών του αρχαίου βίου της Ελλάδας, τα προτερήματα και τα ελαττώματα όπως και την επίδραση γενικά στον πολιτισμό της Ευρώπης και του βίου (Πράξη 91, 1943 ΑΕΣ 28), προφανώς για την σύνδεση με το παρελθόν που επιδίωκαν και για την τόνωση του εθνικού φρονήματος. Το ίδιο ίσχυε και στην διδασκαλία των εθνικών χορών στα πλαίσια του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής. Ακόμη για την εθνική ομοιογένεια, πέραν από τους τοπικούς χορούς της περιφέρειας, το πρόγραμμα περιείχε και λοιπούς χορούς άλλων περιοχών όπως για παράδειγμα τον πεντοζάλη, τον καλαματιανό κ.λπ. και για τα κορίτσια που έπρεπε να γαλουχήσουν τους Έλληνες του μέλλοντος, το πρόγραμμα περιείχε δεκαεννέα εθνικούς χορούς (Πράξη 91, 1943 ΑΕΣ 28).

Το σχέδιο του Κανονιστικού Διατάγματος έκλεινε υποβάλλοντας το ωρολόγιο πρόγραμμα, όπου αριθμούσε στο σύνολο τριάντα πέντε ώρες διδασκαλίας για τα μαθήματα που αφορούσαν την κλασική κατεύθυνση και τριάντα έξι ώρες για τα μαθήματα που αφορούσαν την πρακτική κατεύθυνση.

3.4 Προγράμματα λοιπών σχολείων

Υπήρχαν και άλλα σχέδια αναφορικά με τα αναλυτικά και τα ωρολόγια προγράμματα που είχαν υποβληθεί από το Συμβούλιο τα χρόνια της Κατοχής και είχαν συνταχθεί με ίδιο πνεύμα όπως εκείνα που αναφέραμε παραπάνω. Όλα ήταν αναφορικά με το

δημοτικό, με τα εξατάξια εμπορικά σχολεία, με την εκκλησιαστική σχολή κ.λπ., ως προτεραιότητα ήταν πάντοτε η ίδια φροντίδα για την φυσική καθώς και την πνευματική υγεία του κάθε μαθητή και το ενδιαφέρον που υπήρχε για να διατηρηθεί το αρμόζον ύψος του εθνικού, του θρησκευτικού και του ηθικού φρονήματος. Έχει ξεχωρίσει η διάταξη που προέβλεπε να καταργηθούν τα διαγωνίσματα και οι γραπτές εξετάσεις προκειμένου να προαχθούν και να απολυθούν οι μαθητές από τα δημοτικά σχολεία κατά τις περιόδους 1940 – 1941 και 1941 – 1942, όπου θα γινόταν με ορισμένα κριτήρια όπως ήταν η επαρκής φοίτηση, η διαγωγή που θα έπρεπε να ήταν καλή και ο βαθμός που θα έπρεπε να ήταν τουλάχιστον «σχεδόν καλώς» τόσο για την ανάγνωση όσο και για την αριθμητική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

4.1 Μεσοπόλεμος

4.1.1 Πολιτισμός

Έπειτα από την ολοκλήρωση εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας έχουμε οδηγηθεί σε ορισμένα συμπεράσματα αναφορικά με την οικονομία, τον πολιτισμό και την πολιτική εκπαίδευσης της Κοζάνης κατά την περίοδο του μεσοπολέμου και της Κατοχής.

Διαπιστώθηκε πως υπήρχε μεγάλη εμπορική κίνηση από τον αγροτικό κόσμο και από την βιοτεχνία. Σημείο αναφοράς είναι το γεγονός πως αρκετά άρθρα από την εφημερίδα Βόρειος Ελλάς είχαν παρουσιάσει τις επιπτώσεις που είχε η οικονομική κρίση του 1929, η πτώση τιμής στα προϊόντα, όπου επηρέαζε την οικονομία του τόπου. Σχετικά με την πολιτιστική ζωή του μεσοπολέμου διακρίνουμε την ίδρυση των πολιτιστικών και των αθλητικών συλλόγων όπως ακόμη και των θεατρικών παραστάσεων που πραγματοποιούνταν, ενώ ακόμη πιο σημαντική ήταν η συνεισφορά που είχε η Πανδώρα και ο Μουσικός Σύλλογος σχετικά με τα μουσικά δρώμενα της πόλης.

Η έλευση όπως και η εγκατάσταση των προσφύγων είχε συντελέσει στην άνθηση της οικονομίας κάθε κλάδου παραγωγής και μεταποίησης των μεγάλων αστικών κέντρων της περιοχής. Ιδίως για την Κοζάνη στην οποία πραγματοποιήθηκαν μεγάλα έργα δημοσίου, όπως για παράδειγμα τα δημόσια λουτρά, το οδικό δίκτυο κ.λπ. με στόχο να εκσυγχρονιστεί και να αναπτυχθεί η πόλη. Η αγροτική παραγωγή που είχε η περιοχή σημείωσε ακμή, όπως και η γη που καλλιεργούνταν είχε αυξηθεί έπειτα από την αγροτική μεταρρύθμιση του κράτους της Ελλάδας. Στην καλλιέργεια ήταν κατά κύριο λόγο τα δημητριακά και ο καπνός. Σε αυξητική πορεία κινήθηκαν οι βιοτεχνικές δραστηριότητες της Κοζάνης.

Ο πολιτισμός της πόλης είχε σημειώσει μεγάλη εξέλιξη σχετικά με την παραγωγή των λογοτεχνικών έργων, τα οποία εστίαζαν στην καταγραφή και στην ανάδειξη των ηθών και των εθίμων της περιοχής, με την δημιουργία μιας καινούργιας πολιτισμικής ταυτότητας. Ταυτόχρονα, η ίδρυση του Μουσικού Συλλόγου είχε συμβάλει στη διαμόρφωση της παράδοσης που έχει η Κοζάνη στη μουσική, όπως και διοργανώθηκαν αρκετές συναυλίες κατά κύριο λόγο στην περίοδο της Γαλλικής

Κατοχής. Επιπλέον, ορισμένοι σημαντικοί περιοδεύοντες θίασοι από διάφορα μέρη της Ελλάδας έκαναν την εμφάνισή τους στην Κοζάνη. Τέλος, η θεματολογία που είχαν οι θεατρικές παραστάσεις κινούνταν σε θέματα της Ελληνικής Ιστορίας, όπως για παράδειγμα την ζωή του Παύλου Μελά, τα κατορθώματα του Αθανάσιου Διάκου κ.λπ.

4.1.2 Εκπαίδευση

Τα μοντέλα, μέσω των οποίων ένα κράτος αναλαμβάνει την διαχείριση της πολύ – πολυτισμικότητας και καθορίζει ποιες είναι οι συνιστώσες της διαπολιτισμικότητας, είναι τρία: το Εθνικό, της αφομοίωσης και της ενσωμάτωσης. Αναφορικά με την εφαρμογή του εθνικού μοντέλου προϋποθέτει να υπάρχει σαφής εθνικός προσδιορισμός της πληθυσμιακής ομάδας και προβλέπει, με τα σύγχρονα πολιτικά πλαίσια, αποκλειστικά την διδασκαλία της γλώσσας όπως και του πολιτισμού, ενώ τα μέλη της ομάδας διαβιώνουν ένα ποικίλο πολιτισμικό περιβάλλον, εκείνο της χώρας που υποδέχεται. Αν δεν υπάρχει η αρχική προϋπόθεση όπου είναι και βασική συνδυαστικά με τον εθνικισμό που είχε η συγκεκριμένη περίοδος, ήταν ανέφικτη η εφαρμογή του συγκεκριμένου μοντέλου.

Αναφορικά με το μοντέλο της ενσωμάτωσης, το οποίο είχε σαν προϋπόθεση την θεώρηση του πολιτισμού όπως και του μορφωτικού κεφαλαίου μιας άλλης ομάδας, σαν διαφορετική και όχι σαν ελλειμματική, προέβλεπε τις βασικές ιδεολογικές αρχές, από την μια μεριά το σεβασμό για την πολιτιστική ετερότητα και την δημιουργία κάθε συνθήκης για την διατήρηση της διαφορετικής κουλτούρας και από την άλλη η υποχρέωση για την γνωριμία με την κουλτούρα της χώρας υποδοχής. Το μοντέλο της εκπαίδευσης, όπου προσπάθησε να εφαρμόσει η Κυβέρνηση του Πάγκαλου, ήταν επί της ουσίας ένα μοντέλο ενσωμάτωσης, που προέβλεπε να δημιουργηθούν ειδικά μειονοτικά σχολεία για παιδιά που είχαν ηλικία 6 – 12 ετών (Μακεδονικά Νέα, 1925).

Ο δάσκαλος σε εκείνα τα σχολεία αμειβόταν από το Κράτος της Ελλάδας, ενώ ο ίδιος αναλάμβανε ακόμη και τα έξοδα λειτουργίας που είχε το σχολείο. Η διδασκαλία πραγματοποιούνταν στη μητρική γλώσσα, όπου ήταν γραμμένα και τα αλφαβητάρια και μέσα από εκείνη την γλώσσα μπορούσε να διασφαλιστεί και η διαφορετικότητα της κουλτούρας.

4.2 Κατοχή

Για τη σύνταξη των αναλυτικών και των ωρολογίων προγραμμάτων για την περίοδο της Κατοχής το Συμβούλιο λάμβανε υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες για την διεξαγωγή της διδασκαλίας και ιδίως για το φθινόπωρο του 1941 που είχε προχωρήσει σε μια αρκετά σημαντική μείωση των ωρών που προβλεπόταν. Το ενδιαφέρον είχε στραφεί προς την διαφύλαξη της φυσικής όπως και της πνευματικής υγείας του κάθε μαθητή, για εκείνον ακριβώς το λόγο δεν γινόταν εργασίες στο σπίτι, όπως και στην διατήρηση του εθνικού καθώς και του θρησκευτικού φρονήματος εκείνων και για τη διάπλαση του ήθους τους, σύμφωνα με τις οδηγίες που είχαν δοθεί ιδίως στα φροντιστηριακά μαθήματα.

Υπάρχει μια παρέκκλιση που διαπιστώθηκε μονάχα σε δυο περιπτώσεις και μάλιστα αναφορικά με την αρχική παράμετρο. Το ξεκίνημα για τις εργασίες στο σπίτι είχε παραβιαστεί πρώτα στην περίπτωση των ασκήσεων όπου ήταν σχετικές με τη διδασκαλία των Ιταλικών και των Γερμανικών, όπου είχαν προηγηθεί εντολές, αφού πριν να κατατεθεί το σχέδιο του κανονιστικού διατάγματος από το Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαίδευσης είχαν καταφθάσει τα δυο σχέδια στο Υπουργείο. Η δεύτερη περίπτωση είναι για το σχέδιο του κανονιστικού διατάγματος του 1943, όπου είχε προβλεφθεί η συγγραφή των σύνθετων εργασιών στο σπίτι για το μάθημα των Νέων Ελληνικών. Το Συμβούλιο στο συγκεκριμένο σχέδιο, δεν είχε πιθανότατα λάβει υπόψη τις συνθήκες που υπήρχαν και λειτουργούσε με την σκέψη προς το μέλλον, αφού όπως έχει ήδη αναφερθεί, τέτοιες εργασίες είναι ζητούμενες ακόμη και στην σύγχρονη εποχή.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η έρευνα της παρούσας εργασίας πραγματοποιήθηκε από άρθρα και πρακτικά συνεδριάσεων που βρέθηκαν από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο και ο στόχος που είχε ήταν να μπορέσει να παρουσιάσει την πολιτική και την εκπαίδευση που υπήρχε στην Κοζάνη κατά τον Μεσοπόλεμο και την Κατοχή. Τα ευρήματα σε αρκετό βαθμό επιβεβαίωσαν όσα ήταν γνωστά από το παρελθόν. Η εικόνα που παρουσιάστηκε έχει δοθεί από την οπτική γωνία εκείνων που έγραψαν τα άρθρα, των δημοσιεύσεων και από το Συμβούλιο, την φωνή εκείνων που αφουγκραστήκαμε μέσω των αποφάσεων τους που είχαν γραφτεί.

Αν προχωρήσουμε σε μια συνολική αποτίμηση και αν λάβουμε υπόψη το γενικό ιστορικό όπως επίσης και το κοινωνικό πλαίσιο της συγκεκριμένης εποχής χρειάζεται να ομολογήσουμε πως τα πράγματα αναφορικά με την λειτουργία των σχολείων ήταν αρκετά τραγικά, βέβαια αναφορικά με το επίπεδο χάραξης της εκπαιδευτικής πολιτικής δεν υπήρχε η ίδια εικόνα. Πιθανόν το Συμβούλιο να έδωσε μια εντύπωση πως αρκετές φορές λειτουργούσε με τρόπο τέτοιο που δεν λάμβανε υπόψη την κατάσταση που υπήρχε και κάποιες άλλες, ειδικά όσον αφορά την αντιμετώπιση των θεμάτων για την λειτουργία της εκπαίδευσης, έδειξε πως υπήρχε ιδιαίτερη εκτίμηση για το βάρος των συνθηκών που υπήρχαν.

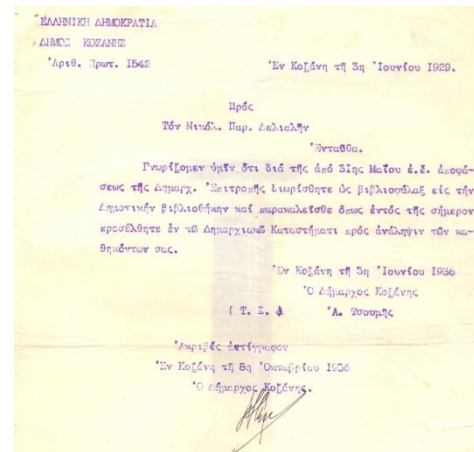
Επιχειρήθηκε να σκιαγραφηθεί μια περίοδος όπου δεν υπήρχε αναλυτική παρουσίαση της κατάστασης που είχε η εκπαίδευση. Το υλικό το οποίο ερευνήθηκε ήταν αρκετά μεγάλο και αναδείχθηκε μια γκάμα από θέματα, όπου κάποια θα είχαν την δυνατότητα να αποτελέσουν μόνα τους ένα θέμα ξεχωριστής διπλωματικής. Πιστεύουμε πως καταφέραμε να δούμε τα πράγματα με μια κριτική ματιά και πως οι ερμηνείες καθώς και οι υποθέσεις που παρουσιάστηκαν ήταν προς την σωστή κατεύθυνση.

Ακόμη, έγινε προσπάθεια παρουσίασης του έργου που είχαν τα μέλη του Συμβουλίου και να ερμηνευθούν τα κίνητρα που είχαν οι επιλογές τους στην συγκεκριμένη εποχή και με το ειδικό βάρος που είχε η θέση τους, χωρίς να υπερεκτιμηθεί ή να υποβαθμιστεί κάποια. Τέλος, με την υποψία πως καταφέραμε να αγγίξουμε κάποια θέματα για τα οποία ίσως δεν είχε υπάρξει κάποιο ξεχωριστό ενδιαφέρον μέχρι τώρα, ελπίζουμε πως η εργασία θα γίνει αφορμή για ένα διάλογο και για καινούργιες μελέτες σε εκπαιδευτικά θέματα που είναι πιο ειδικά για τις συγκεκριμένες περιόδους.

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικόνα 1. Δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως για το νόμο περί «διωνύμιου».

Εικόνα 2. Διορισμός του Νικολάου Δελιαλή ως βιβλιοφύλακα στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης (έγγραφο στις 8/10/1936), ΓΑΚ Κοζάνης.

Εικόνα 3. Απόκομμα της εφημερίδας «Βόρειος Ελλάς» 1932, Βιβλιοθήκη της Βουλής.

Εικόνα 4. Φύλλο της εφημερίδας «Βόρειος Ελλάς» 1932, Βιβλιοθήκη της Βουλής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Mazower, M. (1994). *Στην Ελλάδα του Χίτλερ: η εμπειρία της κατοχής*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Richard, C. (1984). *Σύντομη ιστορία της νεότερης Ελλάδας*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Αναστασόπουλος, Ν. (2012). *Παραβατικές συμπεριφορές & καταστολή στην Ελλάδα κατά το μεσοπόλεμο: το παράδειγμα του νομού Ιωαννίνων*. (Ε. Η. Μελετών, Επιμ.) Ιωάννινα.
- Αποζημίωσης των αγροτών προσφύγων. (1930, Φεβρουάριος). *Βόρειος Ελλάς*, 4.
- Βαλσαμόπουλος, Ν. (1983). *Η ιστορία του δασκαλικού συνδικαλισμού*. Αθήνα : Εκπαιδευτική Επικοινωνία.
- Βάσανα φορολογούμενων. (1927, Φεβρουάριος). *Φωνή του λαού*, 1.
- Βελούδης, Θ. (1983). *Η εποχή 1900-1936*. Αθήνα: Γνώση.
- Βόγλης, Π. (2010). *Η ελληνική κοινωνία στην κατοχή 1941-1944*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Δημαράς, Α. (1973). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*. Αθήνα: Εστία.
- Δημαράς, Α. (1998). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε* (Τόμ. Β). Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Δημητρόπουλος, Δ., & Ολυμπίτου, Ε. (2000). *Αρχείο του κεντρικού συμβουλίου της ΕΠΟΝ: συλλογή αρχείου σύγχρονης κοινωνικής ιστορίας: κατάλογοι και ευρετήρια* (1η εκδ.). Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών | Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.
- Ελλάς - Ιταλία. (1939, Νοέμβρης). *Μακεδονικό Βήμα*(617).
- Επί της πολιτικής καταστάσεως. (1932, Απρίλιος). *Βόρειος Ελλάς*(257).
- Ευαγγελόπουλος, Σ. (1984). *Η ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης* (Τόμ. Β'). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Η ελληνική γραφή. (1934, Δεκέμβριος). *Βόρειος Ελλάς*.
- Ηλιαδέλης, Σ. (1983). *Νίκος Δελιαλής, αίσθημα ευθύνης: θρήνος και πραγματικότητα μιας ιστορίας του Αϊ Λαζάρου*. Ελιμειακά.
- Ηλιάδου - Τάχου, Σ. (2000). *Βαλκανικά Σύμμεικτα*. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 2021, από <https://ojs.lib.uom.gr/index.php/ValkanikaSymmeikta/article/view/1662/1685>
- Ημερίσια διαταγή Γεν. Επόπτου Ε.Ο.Ν. (1939, Σεπτέμβρης 17). *Μακεδοθικό Βήμα*, 1.
- Ιατρίδης, Ι. (1984). *Η Ελλάδα στην δεκαετία του 1940- 1950: ένα έθνος σε κρίση*. Αθήνα: Θεμέλιο .

- Καλαντζής, Κ. (2002). *Η παιδεία εν Ελλάδι 1935- 1951*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καλεράντε, Ε. (2011). *Η εκπαιδευτική πολιτική της περιόδου δικτατορίας 1936-1940*. Αθήνα: Gutenberg.
- Καραγιάννης, Β., & Παυλός, Κ. (2012). *Χρονολόγιο Κοζάνης*. Κοζάνη: Παρέμβαση.
- Καρανάσιος, Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς, Δ., & Σκρέκας, Δ. (2012). *Κοζάνη 600 χρόνια ιστορίας. Γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης: πρακτικά Β' συνεδρίου τοπικής ιστορίας* (Ειδική έκδοση εκδ.). Κοζάνη: Δήμος Κοζάνης.
- Καραφύλης, Α. (2013). *Νεοελληνική εκπαίδευση: δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*. Αθήνα: Κριτική.
- Καρύδης, Σ. Χ. (Επιμ.). (2013). *Όψεις της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στα χρόνια της κατοχής: μαρτυρίες από το αρχείο του 3ου γυμνασίου αρρένων Αθηνών*. Αθήνα.
- Κατσικάς, Χ., & Θεριανός, Κ. (2004). *Η ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης: από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Κοτζαγεώργη - Ζυμάρη, Ξ. (1975). *Η βουλγαρική πολιτική ένταντι των κατακτημένων περιοχών. Πολιτική, στρατιωτική και εκκλησιαστική διοίκηση. Εκπαίδευση και γλώσσα*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Κουντουριώτης, Π. (1927). Προεδρικό Διάταγμα 20-8/30-8-1927 "Περί μετονομασίας κοινοτήτων και συνοικισμών: εν τω νομώ Κοζάνης". ΦΕΚ 179α/ 30-08-1927.
- Κυπριανός, Π. (2004). *Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Λυμπεράτος, Μ. (2007). Οι οργανώσεις της αντίστασης. Στο Χ. Χατζηιωσήφ, & Π. Παπαστράτης (Επιμ.), *Η ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα* (Τόμ. Γ). Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Μανιαδάκης, Κ. (1937). *Ο κομμουνισμός στην Ελλάδα* (1η εκδ.). Αθήνα: Εθνική Εταιρεία.
- Μαργαρίτης, Γ. (2003). *Από την ήττα στην εξέγερση: Ελλάδα άνοιξη 1941 - φθινόπωρο 1942*. Αθήνα: Ο Πολίτης.
- Μαργαρίτης, Γ. (2005). *Ανεπιθύμητοι συμπατριώτες. Στοιχεία για την καταστροφή των μειονοτήτων της Ελλάδας*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Ματούσης. (1930, Ιανουάριος). Αγρόται και δημοκρατία. *Βόρειος Ελλάς*(140).
- Μόνον η οικουμενική κυβέρνηση θα σώσει την χώραν. (1933, Ιανουάριος). *Βόρειος Ελλάς*(295).
- Μοσχόπουλος, Δ. (2016). 'Ι Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο. *Οι δημόσιοι υπάλληλοι επτανήσων κατά τη διάρκεια της ιταλικής & γερμανικής κατοχής 1941 - 1944. Νομικά και ηθικά διλήμματα*, Θ. Κέρκυρα.
- Μπουζάκης, Σ. (2003). *Νεοελληνική εκπαίδευση 1821 - 1998*. Αθήνα: Gutenberg.

- Νέο κράτος, νέα κοινωνία, νέα κοινωνική συνείδηση. (1940, Ιανουάριος). *Μακεδονικό Βήμα*.
- Νομοθετικά Διατάγματα. (1926, Μάιος 7). *ΦΕΚ 145/1926(1)*.
- Νόμος 1914/1990 «Εκσυγχρονισμός και ανάπτυξη του δημόσιου τομέα και της κεφαλαιαγοράς, φορολογικές ρυθμίσεις και άλλες διατάξεις». (n.d.). *ΦΕΚ 178/A/17-12-1990*. <https://www.e-nomothesia.gr/kat-oikonomia/n-1914-1990.html>
- Νόμος 3632/1928 « Περὶ Χρηματιστηρίων αξιών». *ΦΕΚ 137/A/26-7-1928* . <https://www.e-nomothesia.gr/kat-trapezes-pistotika-idrumata/nomos-3632-1928-phek-137a-26-7-1928.html>
- Νόμος 3781 «Περὶ του Ν. Διατάγματος 28 Μαΐου 1926: περὶ αμνηστείας αδικημάτων τινών». (1929). *ΦΕΚ 350/16-1-1929 τ.Α*.
- Νόμος Ν.4229/24 Ιουλίου 1929 «Περὶ των μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών». (1929). *ΦΕΚ (245/Τεύχος Πρώτον/25 Ιουλίου 1929)*.
- Νόμος Ν.4397/1929 «Περὶ στοιχειώδους εκπαιδύσεως». (1929). *ΦΕΚ (309/A/24-08-1929)*. <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-4397-1929.html>
- Νούτσος, Χ. (2003). *Ο δρόμος της καμήλας και το σχολείο. Η εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας 1944 - 1946*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Ο παγκόσμιος πόλεμος. (1940, Οκτώβρης). *Μακεδονικό Βήμα*, 2.
- Παναγιωτόπουλος, Β., Ασδράχας, Σ. Ι., Κοκολάκης, Μ., Τόλιας, Γ., Δημητρόπουλος, Δ., Κατσιάρδη - Hering, Ό., . . . Ολυμπίτου, Ε. (2003). *Η ιστορία του νέου ελληνισμού 1770 - 2000* (Τόμ. 3ος, 8ος, 10ος). (Β. Παναγιωτόπουλος, Επιμ.) Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπακωνσταντίνου, Μ. (1998). *Μια βορειοελλαδική πόλη στην τουρκοκρατία. Η ιστορία της Κοζάνης 1400 - 1912*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον Εστία.
- Παπαπάνος, Κ. (1970). *Χρονικό - ιστορικό της ανώτατης εκπαίδευσης*. Αθήνα: Αμερικανικό Κολλέγιο Θηλέων.
- Πελαγίδης, Ε. (1994). *Η αποκατάσταση των προσφύγων στη δυτική Μακεδονία 1923 - 1930*. Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.
- Πετρόπουλος, Ι. (1984). *Τα ελληνικά παραδοσιακά κόμματα κατά την περίοδο της κατοχής*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Προεδρικό Διάταγμα 13 Απριλίου 1929 "Περὶ επικινδύνων οικοδομών". (n.d.). *ΦΕΚ 153/A` 22.4.1929*. <https://www.e-nomothesia.gr/kat-periballon/oikodomes/pd-24-4-1929.html>

- Προεδρικό Διάταγμα 7-11/14-12-1926 "Περί Κωδικοποίησης των περί συστάσεως Τεχνικού Επιμελητηρίου Κειμένων Διατάξεων". (1926). ΦΕΚ 430/Α/14-12-1926. <https://www.e-nomothesia.gr/epimelitiria/proedriko-diatagma-27-11-14-12-1926.html>
- Ρήγος, Ά. (1999). *Η Β' ελληνική δημοκρατία 1924 - 1935*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Σακελλαρίου, Χ. (2003). *Η παιδεία στην αντίσταση*. Αθήνα: Εκπαιδευτικό Σύστημα.
- Συλλογικό έργο. (2000). *Ιστορία του ελληνικού έθνους: νεώτερος ελληνισμός από το 1913 έως 1941*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Τα μαθητικά συσσίτια. (1939, Νοέμβρης). *Μακεδονικό Βήμα*(615).
- Τζάνη, Μ., & Παμουκτσόγλου, Α. (2002). *Το ελληνικό εκαιδευτικό σύστημα: ταύτον και αλλοτριμορφοδιάιτον*. Αθήνα: Ερωδιός.
- Τουρκοβουλγαρική συμφωνία. (1941, Φεβρουάριος). *Μακεδονικό Βήμα*.
- Τσιούμης, Κ. (2009). *Λεπτές ισορροπίες. Μειονοτικά ζητήματα και εκπαίδευση μειονοτήτων στην μεταπολεμική Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Σταμούλη.
- Τσιούμης, Κ. (2014). 5ο ευρωπαϊκό συνέδριο νεοελληνικών σπουδών. *Πολιτικές διαχείρισης της μειονοτικής παρουσίας στην ελληνική εκπαίδευση 1923 - 2000*. Θεσσαλονίκη.
- Τσιτσελίκης, Κ. (1931, Ιανουάριος). Γενική ανασκόπησης της δημοτικής & πνευματικής ζωής της πόλεως. *Βόρειος Ελλάς*(190).
- Φραδέλλος, Κ. (2007). *Κατοχικές κυβερνήσεις και έθνος* (Τόμ. Γ2). (Χ. Χατζηιωσήφ, & Π. Παπαστρατής, Επιμ.) Αθήνα.
- Χάγκεν, Φ. (2009). *Στέμμα και σβάστικα, η Ελλάδα της κατοχής και της αντίστασης 1941 - 1944* (Τόμ. Α,Β). Αθήνα: Το Βήμα.
- Χαραλαμπίδης, Μ. (2012). *Η εμπειρία της κατοχής και της αντίστασης στην Αθήνα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Χατζηστεφανίδης, Θ. (1990). *Ιστορία νεοελληνικής εκπαίδευσης: 1821 - 1986*. Αθήνα: Παπαδήμας.
- Χουλιάρης, Γ. (2006). *Ο δρόμος είναι άσωτος*. Αθήνα: Οικονός.
- Ψαλλίδας, Γ. (2006). *Τομές και συνέχειες στην επεξεργασία στρατηγικής από έλληνες σοσιαλιστές στις δεκαετίες '30 και '40*. Αθήνα: Καστανιώτης.

